

Veldnamen per tijdlaag in Het Nationale Park De Hoge Veluwe

Verklaringen en verhalen

stichting het nationale park
DE HOGE VELUWE

Inhoudsopgave

1. VELDNAMEN VOOR PERIODE Kröller-Müller	6
Aalderinksveld	6
Aalderinkswede	7
De Aenstoot.....	8
Aertsberg	9
Annahoeve.....	10
Berg en Dal	10
Boveneindseweg	12
De Bund	12
De Bunt.....	13
Bunterbos	15
Clifford	15
Het Dal.....	15
Deelense Start	16
Deelense Straal.....	17
Deelense Veld.....	17
Deelense Was	18
Dorre Dell	19
Dresden	19
Everwijnsersf.....	19
Franse Berg.....	20
Geitenbeek	21
Gietense flessen	22
Hoenderloo.....	22
Hoog Baarlo	22
Horstman	23
De Houtkamp.....	23
Houtkampweg	23
Huize Kemperberg	23
IJzeren Man, Wolfskuilen	24
Jan Aaltensland.....	27

De Kemperberg	27
Koeverbos	28
Kompagnieberg	28
Koningsweg	29
Lammer Vles	31
Lijkweg	31
Nieuwe Pampel	31
Nova Zembla	31
Otterlo	32
Otterlose Bos	32
Oude Koningsweg,	32
Oud-Reemst	33
Oud-Reemsterveld	33
De Pampel	33
't Rieselo	34
Rooseboomswekje	36
Schaarsbergen	36
Schapendrift	38
Siberië	38
Spitsbergen	39
Vredenpol	39
Zandfles en Zandflesch	40
Zwarte Berg	40
Zwarte Bergen	41
2. VELDNAMEN PERIODE Kröller-Müller	42
Begraafplaats	42
Blauwe Keet	42
Blauwsparlaantje	42
Fazantenpark	43
Geitenspoor	43
Jachthuis Sint Hubertus	43
Karitzkyweg	44
Keermuren van het Groot Museum	44
De Pollen	45

Pompgebouw	47
President Steijnbank.....	48
Prins Hendriklaan	49
Scheerspiegel.....	50
Standbeeld Generaal de Wet	50
Stenen Gewei en Stenen Hert	51
Uitzichttoren.....	52
Westerflier.....	52
De Wetbos	52
De Wetweg.....	53
3. VELDNAMEN NA PERIODE Kröller-Müller	54
Abessinië	54
Andromedaven.....	54
Autobos	54
Bommenlijntje	54
Bosje van Staf	56
Brandvijver	56
Chicane	56
Commissarissenbos	57
Dummy-dorp	57
Eikehoutbergen	58
Eikencarré.....	58
Het Eiland	58
Eilandbos	58
Geboortebos.....	58
Gymnasiumvallei	58
Hertenbos (noordelijk)	58
Hertjesweg	59
Huize Jeekel.....	59
Jeneverbessenbos	59
Kamelenbulten	59
Kinderbos.....	59
Klein St.Hubertus.....	59
Komkommergat.....	60

Koningsbeuken	60
Kop van het afweergeschut.....	60
Landschappentuin	61
Meneer en Mevrouw.....	61
Oliecrisiswegje.....	61
De Plijmen	61
De Reeënbosjes	61
Schaapsweide	61
Schuilkelder	62
Sickesze Dennen.....	63
Sintelweg	64
Telefoonweg.....	64
Tonnenberg	64
Tonnenweg.....	64
Verdronken Bos.....	65
Vogelvijvers	65
Zanddepot	65
Zeven Heuvelen.....	66
Zinkgat	66
Bibliografie	67

Opgesteld door Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe, april 2017.

Dit is een ingekort rapport, gebaseerd op het veldnamenrapport “Veldnamen in Het Nationale Park De Hoge Veluwe” van Charlotte Witte. Zij heeft dit opgesteld als student Research Master Art History and Archeology, Landschapsgeschiedenis Rijksuniversiteit Groningen, tijdens haar stageperiode in het Park, februari – mei 2014. Haar veldnamenrapport, met daarin (vaak persoonlijke) verhalen van oud-medewerkers op basis van interviews, is niet openbaar.

Eind 2006, rond het afscheid van prof. H.J.L. Vonhoff als voorzitter van NP De Hoge Veluwe is, met instemming van de heer Vonhoff, besloten geen personen meer te vernoemen in veldnamen. Om die reden zijn in de Periode Na Krölller-Müller geen naar personen vernoemde veldnamen vermeld.

1. VELDNAMEN VOOR PERIODE Kröller-Müller

Aalderinksveld

Dit veld is vernoemd naar de familie Aalderink. Het moet niet verward worden met Aalderinkswede, waar de familie Aalderink gewoond heeft. Op de Bonnebladen uit 1905 is het huidige Aalderinksveld nog bos. Dit bos is vlak na de Eerste Wereldoorlog gekapt en verkocht als mijnhout.¹ De naam verschijnt voor het eerst op de Beheerkaart uit 1952. Het Bommenlijntje, dat over het Aalderinksveld liep, is nog te herkennen aan de berkenrij. Zie: *Bommenlijntje* en *Aalderinkswede*.

Op 19 september 1944 maakte een Canadees gevechtsvliegtuig tijdens een bevoorradingsmissie een noodlanding in de buurt van het Bommenlijntje, aan de noordkant van het Aalderinksveld. Dit was tijdens operatie Market Garden, waarbij de geallieerden Nederland ten noorden van de Rijn probeerden te bevrijden. Het Dakota-vliegtuig werd hevig beschoten door het afweergeschut van de Flakstelling, waarna beide motors uitvielen. Piloot Valentine Brock Christie (1918-2001) wist een geslaagde noodlanding te maken, ondanks dat hij in zijn schouders getroffen was. Van de vierkoppige bemanning bezweek de 21 jarige Henry Thompson aan zijn verwondingen. Thompson werd nabij het vliegtuig in een veldgraf begraven. De andere drie mannen wisten te ontkomen, doken onder bij verschillende adressen in Nederland, en overleefden de oorlog.²

Figuur 1: Pilot Valentine Brock Christie³

Figuur 2: De plek waar het vliegtuig neerstortte. Links: Christie in 1994.⁴

¹ Wim Wilhelm, 'De eerste 'Aalderinks' op de Hoge Veluwe', *De Schouw* 2005 (3), 15-17. Archief Fred Ohmstede, pdf. 1.

² <http://www.beleefdehogeveluwe.nl/vliegtuigcrashes/dakota-mk-iii-kg-428-i2-ux.html> (bezoekt op 22-4-2014).

³ <http://www.beleefdehogeveluwe.nl/vliegtuigcrashes/dakota-mk-iii-kg-428-i2-ux.html>

⁴ <http://www.beleefdehogeveluwe.nl/vliegtuigcrashes/dakota-mk-iii-kg-428-i2-ux.html>.

Aalderinksweide

Dit weiland is vernoemd naar de familie Aalderink, die hier woonde. Er staat nog een waterput op het veld. Carel Aalderink (1839-1921) was als bosarbeider in dienst van baron van Pallandt, en werkte op Planken Wambuis. Carel trouwde in 1866 met Rijertje Fluit (1844-1914), en kreeg van baron van Pallandt toestemming om een huisje te bouwen op het Oud-Reemsterveld. Carel en Rijertje gingen wonen op een plekje ten noorden van het huidige Aalderinksveld, waar zij zelf een eenvoudige boerenwoning bouwden. Rondom het huisje ontstond waarschijnlijk rond 1870 een kleine ontginning. De akkertjes waren voor eigen gebruik en werden omwaid. Carel en Rijertje bleven hier wonen tot hun dood, en kregen er twaalf kinderen. Veel van hen stierven vroegtijdig; in 1888 stierven zelfs drie van hun kinderen, waarvan twee een dag na elkaar. De zonen van Carel en Rijertje werkten in het bos en maaiden de heide. Wanneer de heide bloeide, kwamen immers hun kasten en korven bij de boerderij van de Aalderinks plaatsen, die hiervoor een kleine vergoeding kregen.

In 1916 werd de grond door baron Van Pallandt verkocht aan de Kröllers, onder voorwaarde dat de pachters er mochten blijven wonen zolang ze wilden. Zoon Jan ging na zijn huwelijk uit huis en kocht in 1905 de woning 'het Dal', ten zuiden van het Aalderinksveld. Zoon Berend trouwde met Jannigje Geitenbeek. Cornelis en Gijsbertje, ongetrouwde kinderen van Carel en Rijertje, woonden als laatste in de boerderij die hun ouders hadden gebouwd. In 1926 werd het huis gesloopt. Gijsbertje was het jaar daarvoor overleden.⁵

Figuur 3: Cornelis en Gijsbertje Aalderink, zoon en dochter van Carel Aalderink, zitten voor hun huisje op Aalderinksweide (Bron: Archief Fred Ohmstede pdf. 1)

⁵ Archief Fred Ohmstede, pdf. 1 en Wim Wilhelm, 'De eerste 'Aalderinks' op de Hoge Veluwe', *De Schouw* 2005 (3), 15-17.

Figuur 4: Cornelis Aalderink voor het huis dat zijn vader Carel bouwde (Bron: Archief Fred Ohmstede pdf. 1)

De Aenstoot

Hoewel deze naam vanaf de Beheerkaart uit 1952-1962 slechts de dienstwoning aanduidt vlakbij ingang Otterlo, is het oorspronkelijk een plaatsnaam.⁶ Men gaat er vaak vanuit dat 'Aenstoot' en 'Otterlo' twee dezelfde namen waren voor hetzelfde dorp. Zo vermeldt een kaart uit Nicolaes van Geelkercken uit 1635 'Aenstoot oft Otterloo', alsof het twee namen voor hetzelfde dorp zijn. Er zijn echter meer redenen om aan te nemen dat 'de Aenstoot' ooit een naam was van een gebied of kleine buurschap binnen Otterlo. Een kaart van Christiaan sGrooten, waarvoor hij in 1559 opmetingen deed, toont 'Otterloo' en 'Anstote' namelijk apart, waarbij 'Anstote' ten noord-oosten van Otterlo wordt weergegeven. Bij Otterlo is een kerk getekend, en bij Aenstoot een huis; waarschijnlijk een herberg aangezien het aan de weg van Arnhem naar Harderwijk lag. Ook in Leenakten uit de 15^e en 16^e eeuw staat meerdere malen geschreven: 'ten Aenstoot, in den kerspel van Otterlo gelegen'. De vroegste vermeldingen van 'Aenstoot' stammen uit de eerste helft van de 14^e eeuw ('den Aenstoet'). In het Middelnederlands betekent 'aenstoot' onder andere 'grenssteen'. De plaatsnaam kan ook 'aanstotend' betekenen, in de betekenis van 'aangrenzend'.⁷

Dienstwoning 'de Aenstoot', vlakbij ingang Otterlo, werd in 1946 gebouwd. Bij de bouw van het huis werd onder andere hout gebruikt van Huize Kemperberg, dat datzelfde jaar was afgebroken.⁸ (zie: *Huize Kemperberg*). Volgens de *groene mannen* wordt met de Aenstoot, behalve de dienstwoning, ook een klein gebied bij ingang Otterlo bedoeld.⁹

⁶ Volgens Hans Solleveld, Hans Koning en Richard van de Vegte, medewerkers bedrijfsvoering, wordt het bos aan de binnenzijde van het Park bij ingang Otterlo ook 'de Aenstoot' genoemd (mondelijke mededeling 16-4-2014).

⁷ D. Otten, *Landschap en plaatsnamen van de West-Veluwe* (Arnhem 1989), 25-26.

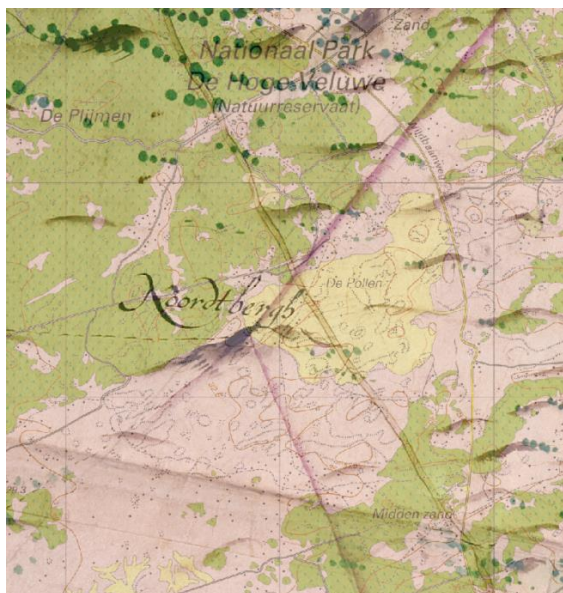
⁸ Archief Fred Ohmstede, pfd. 1.

⁹ Volgens Hans Solleveld, Hans Koning en Richard van de Vegte, medewerkers bedrijfsvoering, wordt het bos aan de binnenzijde van het Park bij ingang Otterlo ook 'de Aenstoot' genoemd (mondelijke mededeling 16-4-2014).

Aertsberg

Op de kaart van Nicolaes van Geelkercken uit 1629 wordt de naam 'Noordtbergh' genoemd. De Kompagnieberg en de Franse Berg komen beide niet voor op deze kaart. In een kaart van Van Geelkercken uit 1632, staat eveneens 'Noortberg'. Deze kaart werd later overgetekend door J.W. Gelder in 1702, en vervolgens door B. Elshoff in 1731. Op deze laatste kaart wordt dezelfde berg 'Aertbergen' genoemd, net als op een andere kaart van Elshoff uit 1722 waar de berg 'Aertsberg' heet. Hoewel er concessie is dat met beide namen dezelfde plek wordt bedoeld, zijn de meningen verdeeld over welke hedendaagse plek met de naam 'Noordberg' of 'Aertsberg' bedoeld werd. Beide namen komen immers al eeuwen niet meer voor op kaarten van het gebied. Volgens A.B. Wigman, natuurhistorisch medewerker van het Park vanaf 1945, zou de huidige Kompagnieberg vroeger Noordberg hebben geheten.¹⁰ Historisch geografe A.D.M. Veldhorst is het daar echter niet mee eens: volgens haar zou de Noordberg in 'de Pollen' gezocht moeten worden. Veldhorst vermeldt verder dat de Noordberg opgetekend zou kunnen zijn door Van Geelkercken omdat het punt van belang was in de begrenzing tussen het Arnhemse en het Deelense Veld.¹¹ Historica M.J. Nooren denkt dat Veldhorst gelijk heeft: 'Zeer waarschijnlijk is de Aerdsberg inderdaad identiek met de 38,2 m hoge heuvel in de Pollen zoals Veldhorst in 1965 al veronderstelde.'¹² Wanneer men deze oude kaarten georeferereert, valt de Noordberg inderdaad middenin het hedendaagse gebied de Pollen.

Veldhorst vermeldt verder dat de Aertsberg of Noordtberg vanouds een oriëntatie-, herkennings- en grenspunt was. Volgens haar zijn beide namen (Noordberg en Aertsberg) mogelijk terug te voeren op een onbekende vorm Oordberg (oord= hoek of punt). Volgens Nooren werd de Noordtberg ook wel Oordtberg genoemd. De oorspronkelijke betekenis van het woord *ort*, *oort* of *oord* is: het uiterste punt of uiteinde van iets.¹³ Noordberg en Aertsberg betekenen dan: uitstekende berg. Veldhorst vermeldt ook dat het goed mogelijk is dat de betreffende berg niet meer te lokaliseren is omdat er sprake is van een stuifzandgebied, waarbij de zandheuvels verplaatsten.

Figuur 5: De Noordberg op de kaart van Nicolaes van Geelkercken uit 1629, valt in de Pollen nadat de oude kaart georeferereerd is.

¹⁰ A.B. Wigman, *De Hoge Veluwe: ons nationale park*.

¹¹ A.D.M. Veldhorst, 'Uit de geschiedenis van Het Nationale Park 'De Hoge Veluwe'', Boor en Spade 1965, 19.

¹² M.J. Nooren, *Over het verleden van de Hoge Veluwe* (Arnhem 1986) RIN-rapport 86/8, 12.

¹³ <http://gtb.inl.nl/> gezocht op 'oord', bezocht op 17-4-2014.

Figuur 6: Ook de Aertsberg op de kaart van Elshoff uit 1722, valt in de Pollen nadat de oude kaart gegeorefereerd is.

Annahoeve

Anna Hoeve; Cecilia Hoeve; Clara Hoeve; Cornelia Hoeve; Ida Hoeve; Jacomina Hoeve; Louisa Hoeve; Ursula Hoeve; Wilhelmina Hoeve en de Maria Hoeve; Hermina Hoeve; Catharina Hoeve; Hendrika Hoeve; Carolina Hoeve (de laatste vijf namen liggen buiten het park).

Dit zijn de namen van veertien hoeven, allen gelegen op voormalig landgoed Hoog Baarlo. Jan Willem Gunning, hoogleraar in de scheikunde aan de Universiteit van Amsterdam, kocht in 1879 landgoed Hoog Baarlo nadat de vorige eigenaar failliet was gegaan en het landgoed publiekelijk werd verkocht. Jan Willem Gunning liet aan alle hoeven op zijn terrein de naam van een vrouwenpersoon geven. De Anna Hoeve, Jacomina Hoeve, Ursula Hoeve en Wilhelmina Hoeve werden genoemd naar zijn vier dochters. De Carolina Hoeve, Catharina Hoeve en Ida Hoeve werden genoemd naar de drie dochters van zijn zoon Johannes Hermanus. De andere zeven hoeven zijn waarschijnlijk vernoemd naar andere vrouwelijke familieleden. De Cornelia Hoeve werd waarschijnlijk vernoemd naar de eerste vrouw van Gunning: Cornelia van Staveren. De vrouw van Johannes Hermanus, Cecilia van Eeghen, gaf haar naam aan de Cecilia Hoeve. Van de andere hoeves is niet met zekerheid te zeggen naar welk familielid ze zijn vernoemd.¹⁴

De woningen binnen de landgoederen Hoenderloo, Hoog Baarlo en het gebied de Bunt werden gesloopt nadat Anton Kröller de gebieden bij zijn landgoed voegde. De huizen werden als storende elementen gezien in het landschap dat voor de jacht bestemd was. Alleen de Zwarte Berg, Westerfliet en een tweetal huizen op de Bunt bleven voorlopig staan. Het puin van de huizen werd gebruikt voor de verharding van de wegen en voor de baan van het smalspoorlijntje waarover bouwmaterialen naar het te bouwen Jachthuis werden gebracht.¹⁵

Berg en Dal

De naam is nogal eens gaan wandelen als je de locaties vergelijkt op de verschillende kaarten. Op de ANWB kaart uit 1939 worden dan ook, om het probleem op te lossen, twee plekken met deze naam aangeduid: het huidige 'Berg en Dal' en de huidige 'Gietense Flessen'.

¹⁴ Haak, Bram en Piet Hofman, *De Hoge Veluwe in de 19^e eeuw* (Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe) (Velp 1995), 163-168.

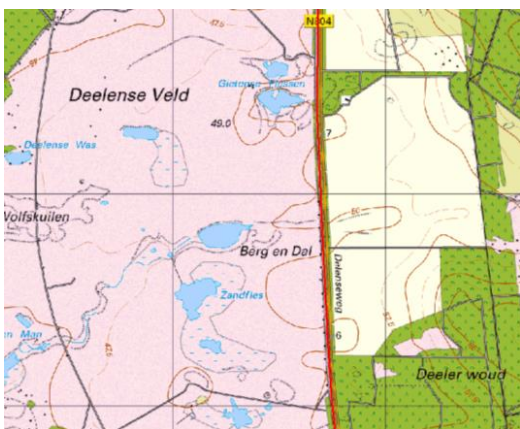
¹⁵ *Cultuurhistorische Analyse*, 79.

Figuur 7: Detail uit de kaart van Nicolaes van Geelkercken uit 1629. Te lezen zijn: 'Búrgendal', 'Breebles' en 'Deelense kerckwege' (de huidige Lijkweg). 'Búrgendal' ligt ongeveer op de plek waar nu Berg en Dal ligt.

Figuur 8: Berg en Dal op de Bonnebladen uit 1890 ligt op de plek die nu 'Gietense Flessen' heet.

Figuur 9: Berg en Dal op de huidige kaart.

A.B. Wigman, die vanaf 1945 natuurhistorisch medewerker was van het Park, schrijft in zijn boek 'De Hoge Veluwe: ons nationale park' het volgende over de veldnaam: 'Over het lage gebied van Berg-en-Dal waart nog steeds de geheimzinnigheid van een kasteel, dat daar zou hebben gestaan; vaak heb ik er naar gezocht en er geen baksteen van terug kunnen vinden. Dit laatste behoeft echter niet te verwonderen, want indien er een bouwval geweest is, dan werd hij om de vurig begeerde materialen door de boeren van Delen en Aanstoot (d.i. de oude naam van het dorp Otterlo) stellig tot de laatste steen zorgvuldig gesloopt, want toen was het bouw materiaal schaars. In 1714 wordt nog gewag gemaakt van "Het adellijk Huis van Deelen, waarnaar een zeer oud en aanzienlijk Geldersch geslacht de naam voert. Het wordt tegenwoordig als herberg gebruikt. De Hessenkarren pleisteren er gewoonlijk." Ruim een kwart eeuw later (jaargang 1844 van de Geld. Volksalmanak) schreef de Heldring er romantisch doch weinig bevredigend over: "Tusschen Deelen en Hoenderloo vond ik in een heerlijk gelegen heideveld kenmerken van vroegere bewoning. Nog lagen de velden er akkersgewijze. Midden in die velden vond ik een plek, waar vroeger een verwoest kasteel gestaan zou hebben, nagenoeg twee bunders groot. Het was een zonderling plaatsje. Er over wandelende ging de bodem op en neder. Nog zag men de gracht van het oude slot. Eenmaal werd dit verborgen kasteel "Berg en Dal" genoemd; wanneer, weet niemand. Misschien leeft er nog een oude legende onder de oude bewoners van die streek.'"¹⁶

Op de kaart van Nicolaes van Geelkercken uit 1629 is te zien dat de plek wordt aangegeven met de naam 'Búrgendal'. In het Oud- en Middelnederlands werd het huidige woord 'burcht' als 'burg' of 'burch' geschreven.¹⁷ De oorsprong van de naam gaat dus misschien terug naar het woord 'burcht' in plaats van 'berg'. De plas ziet er bijzonder uit: er lijkt een soort eiland in te liggen (Figuur 7). Misschien heeft dit bijgedragen aan het idee van een vroegere burcht (met omgrachting). Aangezien alleen dominee Heldring beweert dat er een burcht zou hebben gestaan, en hier tegenwoordig niets van is terug te vinden, is het zeer de vraag of de burcht er wel gestaan heeft. De bijzondere vormen van de vele slenken op het Deelense Veld, in combinatie met de markante veldnamen die daar voorkomen, heeft wellicht de fantasie van mensen geprikkeld. Maar of de burcht er nou gestaan heeft of niet: het mysterieuze verhaal is verbonden geraakt met de betekenis Berg en Dal, en kan daarom niet ongenoemd blijven.

Boveneindseweg

Een van noord naar zuid lopende weg door het Otterlose bos draagt de naam Boveneindseweg. De naam wordt al vermeld op de kadastrale kaart uit ongeveer 1830.¹⁸ In de loop der jaren heeft een oost naar west lopende weg (van het Jeneverbessenbos naar de Pollen) echter ook deze naam gekregen. Dit is al vanaf de jaren zestig het geval. Volgens Fred Ohmstede volgt deze weg het tracé van een smalspoortje dat in 1921 werd aangelegd om de Maulbronner zandstenen voor de bouw van het Grote Museum aan te voeren.¹⁹ Deze weg wordt door enkele groene mannen daarom ook wel 'het Spoorbaantje' genoemd.

De Bund

Deze veldnaam komt slechts op twee kaarten voor: de Bonnebladen uit 1890 en uit 1894. Zij moet niet verward worden met 'de Bunt', omdat op de kaart uit 1894 beide namen voorkomen. Bovendien duiden zij een ander gebied aan. De Bund beslaat een groter gebied dan de Bunt en ligt noordelijker.

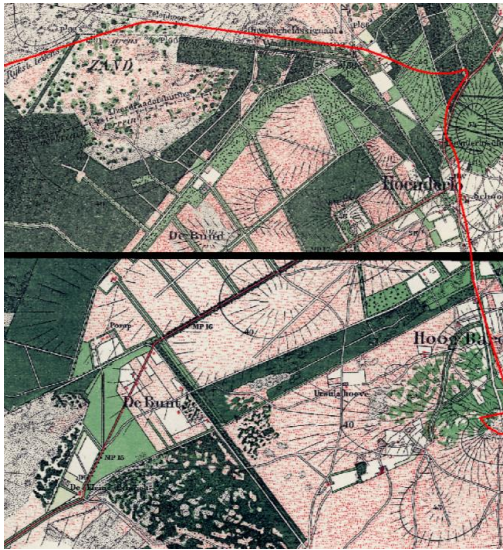
¹⁶ A.B. Wigman, *De Hoge Veluwe: ons nationale park* (Wageningen 1957) (derde druk), 134, 135.

¹⁷ <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/burcht> (bezoekt op: 17-4-2014).

¹⁸ A.D.M. Veldhorst, 'Uit de geschiedenis van Het Nationale Park 'De Hoge Veluwe'', Boor en Spade 1965, 18.

¹⁹ Archief Fred Ohmstede, pdf. 1.

De verklaring van de naam kan echter hetzelfde zijn als 'de Bunt', omdat bund een andere schrijfwijze is voor bunt, wat een volksnaam is voor pijpestrootje. (zie: de Bunt).

Figuur 10: De Bund en de Bunt op de Bonnebladen uit 1894. De grens van het Park is aangegeven met een rode lijn.

De Bunt

Deze veldnaam verwijst naar een voormalige ontginning. Vroeger werd een veel grote gebied aangeduid met de naam 'de Bunte': daarmee werd het oostelijk deel van het landgoed van J.B.S. Sickesz bedoeld.²⁰ 'Bunt' of 'buntgras' is een volksnaam voor 'pijpestrootje' (*Molinia caerulea*).²¹ Pijpestrootje is een gras waarvan de lange stelen vroeger gebruikt werden om tabakspijpen te reinigen, vandaar de naam 'pijpestrootje'.²² Deze grassoort komt overvloedig voor op 'de Bunt.' De veldnaam 'de Bunt' kan verwarrend zijn omdat er ook een grassoort is die de officiële naam 'buntgras' draagt. De veldnaam heeft daar echter niets mee te maken: dit kleine blauwgrijze grasje komt voor op (voormalige) zandverstuivingen.

De geërfden van Otterlo hadden in 1846 landgoed Hoenderloo verkocht. De Bunt was echter nog gemeenschappelijk eigendom van de geërfden, en besloeg 21 hectare. Sickesz en Rooseboom, de eigenaren van het aangrenzende gebied, hadden geen interesse in het terrein, misschien vanwege de drassigheid van de grond. In 1850 besloten de negen geërfden het gemeenschappelijk grondbezit te verkavelen in negen rechte stroken, zodat ieder ermee kon doen wat die wilde. In 1855 werden de eerste twee huizen op de Bunt gebouwd, in 1868 volgden er nog twee. In 1889 werden er weer vier huizen gebouwd, waarna nog twee huizen volgden in 1891 en tot slot een huis in 1912, zodat er uiteindelijk elf woningen stonden. Het jaar daarop, in 1913, kocht Anton Kröller de Bunt, dat inmiddels een soort dorp was geworden. Kröller had belangstelling in het gebied omdat het landgoed Hoenderloo verbond met landgoed de Pampel, dat hij beide in eigendom had. Kröller wilde de terreinen inrichten als jachtgebied. Daarom werd bij de aankoop van de Bunt bepaald dat de bewoners zo spoedig mogelijk hun huizen zouden verlaten.²³

²⁰ Bram Haak, 'De Bunt', *de Schouw* 1992 (2), 45-49.

²¹ <http://www.meertens.knaw.nl/pland/hitlist.php?beperking=volk&op=cn&plantnaam=bunt&act=zoek> (25-2-2014).

²² Archief Fred Ohmstede, pdf. 2.

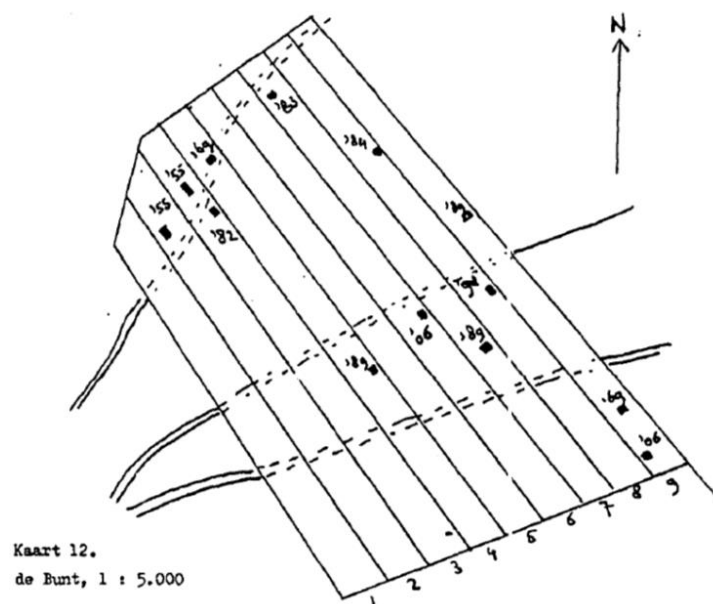
²³ Bram Haak en Piet Hofman, *De Hoge Veluwe in de 19e eeuw* (Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe) (Velp 1995), 119-132.

Mevrouw Bloem-van den Brink, geboren in 1903, heeft als kind op de Bunt gewoond en werd geïnterviewd door Bram Haak. Uit haar verhaal komt naar voren dat het een arm en hard bestaan was, maar dat de bewoners altijd voor elkaar klaar stonden en een hechte gemeenschap vormden.²⁴

De vroegere bewoning van de Bunt is nog goed zichtbaar in het terrein. Grote bomen en groepjes sierheester zijn overblijfselen van de vroegere erfbeplanting. Er staan drie lindes langs de Houtkampweg, waarachter vroeger een boerderij heeft gestaan waar Evert van den Ham het laatste heeft gewoond (zie Figuur 11). Een rij berken geeft nog steeds de voormalige perceelsscheiding aan. Ook staan er nog een beuk en een kastanje.²⁵ Van de verdwenen huisjes zijn alleen ondiepe kuilen overgebleven.²⁶

Figuur 11: De Houtkampweg over de Bunt en drie van de lindes zijn er nog altijd. In het huis achter de lindes heeft als laatste Evert van den Ham gewoond.²⁷

Figuur 12: Percelen en huizen op de Bunt.²⁸

²⁴ Bram Haak en Piet Hofman, *De Hoge Veluwe in de 19e eeuw* (Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe) (Velp 1995), 128-131.

²⁵ A.B. Wigman, *De Hoge Veluwe: ons nationale park*.

²⁶ A.D.M. Veldhorst, 'Uit de geschiedenis van Het Nationale Park 'De Hoge Veluwe'', Boor en Spade 1965, 19.

²⁷ Bram Haak en Piet Hofman, *De Hoge Veluwe in de 19e eeuw* (Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe) (Velp 1995), 121.

²⁸ Breman, G., *De Hoge Veluwe 1830-1930: Boeren in de marge* (eigen uitgave/scriptie, z.j.).

Bunterbos

Oud-jachtopziener Jan Venema herinnert zich zijn eerste jacht-incident. Hij was in de herfst van 1963 begonnen als jachtopziener van het Park, maar had nog geen ervaring met grofwild. Het incident gebeurde tijdens een drijfjacht. Tijdens deze jachten werd er geschoten op zwijnen. Drijfjachten gebeurden toen alleen in het noordelijk cultuurgedeelte, dat toen apart was ingerasterd voor de varkens. De drift vond plaats in het Bunterbos (drift 'de Bunt'). De drijvers dreven de varkens vanaf de Houtkampweg naar het zuiden, richting het raster. Rond de drift stonden jagers geposteerd, die het opgejaagde wild moesten afschieten.

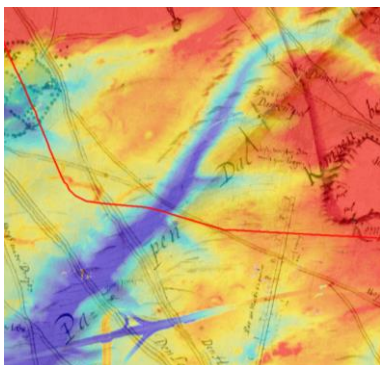
Clifford

Dit is de naam van het huis dat in opdracht van de heer Sickezs in 1883 bij de huidige camping werd gebouwd. Het huis werd vernoemd naar de familie Clifford, een bankierfamilie uit Amsterdam. Johan Sickesz' schoonmoeder heette Jacoba Clifford.²⁹ Het huis staat er tegenwoordig niet meer. Het werd met de grond gelijk gemaakt toen Kröller landgoed Hoenderloo kocht. Alle pachters moesten toen het gebied verlaten en de huizen werden gesloopt, omdat Anton Kröller het gebied in wilde richten voor de jacht. Alleen de Zwarte Berg bleef overeind.³⁰

Het Dal

Deze veldnaam verwijst naar een boerenhofstede die tot ongeveer 1936 op deze plek heeft gestaan. Uit de kadastrale gegevens van 1832 blijkt dat deze kleine boerenhofstede in bezit was van de arbeider A. Takken. Het bouwland was nog geen halve hectare. Rond 1852 werd 'het Dal' gekocht door Hendrik Jan Verhoef. Hij was de broer van de moeder van Carel Aalderink (de eerste Aalderink die in 1866 in de buurt van het huidige Aalderinksveld kwam wonen). In 1905 werd de woning door Jan Aalderink gekocht, de zoon van Carel Aalderink.³¹ Volgens de koopakte uit 1905 heeft er ook een schaapskooi gestaan, al is daarvan op oude kaarten niets terug te vinden. Jan kreeg acht kinderen. Hij was net als zijn vader bosarbeider en heidemaaiër (ook wel 'heetmaaiër' genoemd).³² Op de bouwlanden werd onder andere spelt verbouwd.

Het Dal ontleent zijn naam waarschijnlijk aan zijn ligging in het Papendal, een oud erosiedal (zie Figuur 13). Na strenge vorst en hevige sneeuwval, kan het dal onderlopen met smeltwater. Dit gebeurde onder andere in 1940.³³

Figuur 13: Het Papendal op de kaart van Van Geelkercken (1629) en de hoogtekaart.

²⁹ Archief Fred Ohmstede pdf. 2 en Bram Haak, 'Het Huis Clifford', *de Schouw* 1994 (2), 23-25

³⁰ Bram Haak en Piet Hofman, *De Hoge Veluwe in de 19^e eeuw* (Vereniging van Vrienden van de Hoge Veluwe) (Velp 1995), 130..

³¹ Wim Wilhelm, 'Boerenhofstede het Dal', *De Schouw* 2001 (2), 3-5.

³² Archief Fred Ohmstede pdf. 2. Ohmstede sprak met Wouter Aalderink, de zoon van Jan Aalderink.

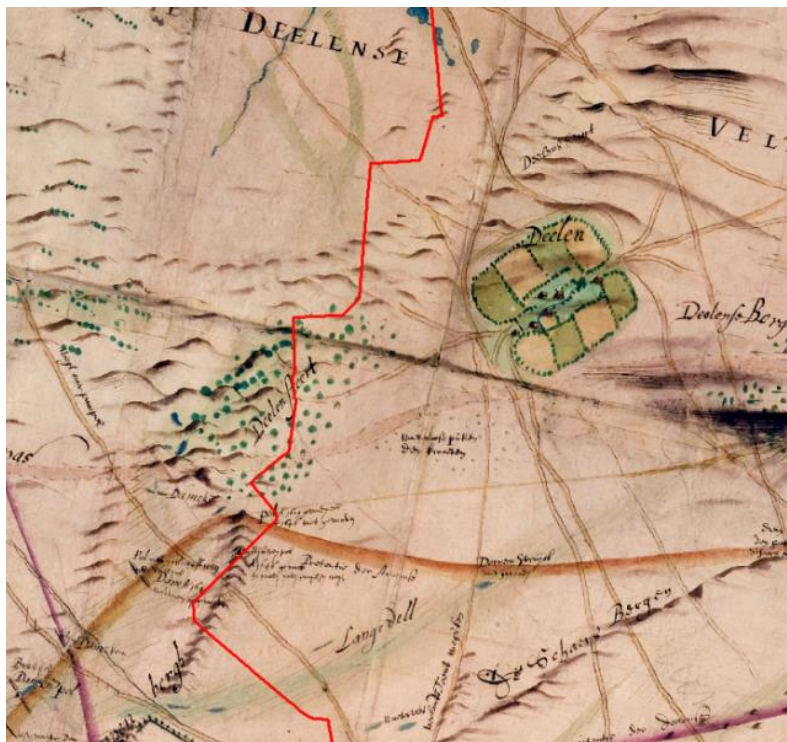
³³ [http://www.hogeveluwe.nl/files/Grenspalenroute_met_kaart%20\(1\).pdf](http://www.hogeveluwe.nl/files/Grenspalenroute_met_kaart%20(1).pdf) (bezoekt op 22-4-2014).

Deelense Start

Deze veldnaam komt al voor op de kaart van Nicolaes van Geelkercken uit 1629 ('Deelen Steert'). Op de kaart van B. Elshoff uit 1722 wordt het gebied 'Delense Stert' genoemd. De perceelsnaam 'start' betekent staart.³⁴ 'Sert' en 'steert' zijn dan ook dialectische vormen van het woord 'staart'. De veldnaam hoort bij de zogeheten vormennamen, waarbij de naam iets zegt over de vorm van het gebied. In dit geval betekent het een in een punt uitlopend stuk land.³⁵ Op de kaart van Van Geelkercken verwijst de veldnaam naar een langwerpige stuk bos (zie Figuur 14). Op de kaart onderscheidt dit gebied zich van zijn zandige omgeving. Ook uit een opgave van de zandverstuivingen op de Veluwe uit 1770, blijkt dat de 'Deelen Steert' toentertijd al grotendeels was vastgelegd door vegetatie, zo schrijft Veldhorst.³⁶

In een rapport uit de zestiende eeuw wordt een grote zandverstuiving bij Deelen genoemd: 'een zecker sant Delerstert genaempt, zijnde insgelijcx zeer groot'.³⁷ Vanwege de vele zandverstuivingen destijds, en de ligging van het bos ten zuidwesten van Deelen, kan het bos het dorp beschermd hebben tegen stuifzand dat met zuidwesterwind werd aangevoerd. Zonder bescherming tegen stuifzand was het in die tijd haast onmogelijk om een bestaan op te bouwen.

De veldnaam verwijst ook naar het dorp Deelen, dat ten oosten van de Deelense Start ligt. Deze naam wordt voor het eerst genoemd in een ongedateerd archiefstuk uit het eind van de dertiende eeuw, waar 'Deijle' staat geschreven. Het is van oorsprong een veldnaam, waarbij 'deel' betekent: stuk grond, perceel. In het Middelnederlands betekende 'deel' ook 'streek' en 'plaats'.³⁸

Figuur 14: 'Deelense Start' op de kaart van van Geelkercken uit 1629.

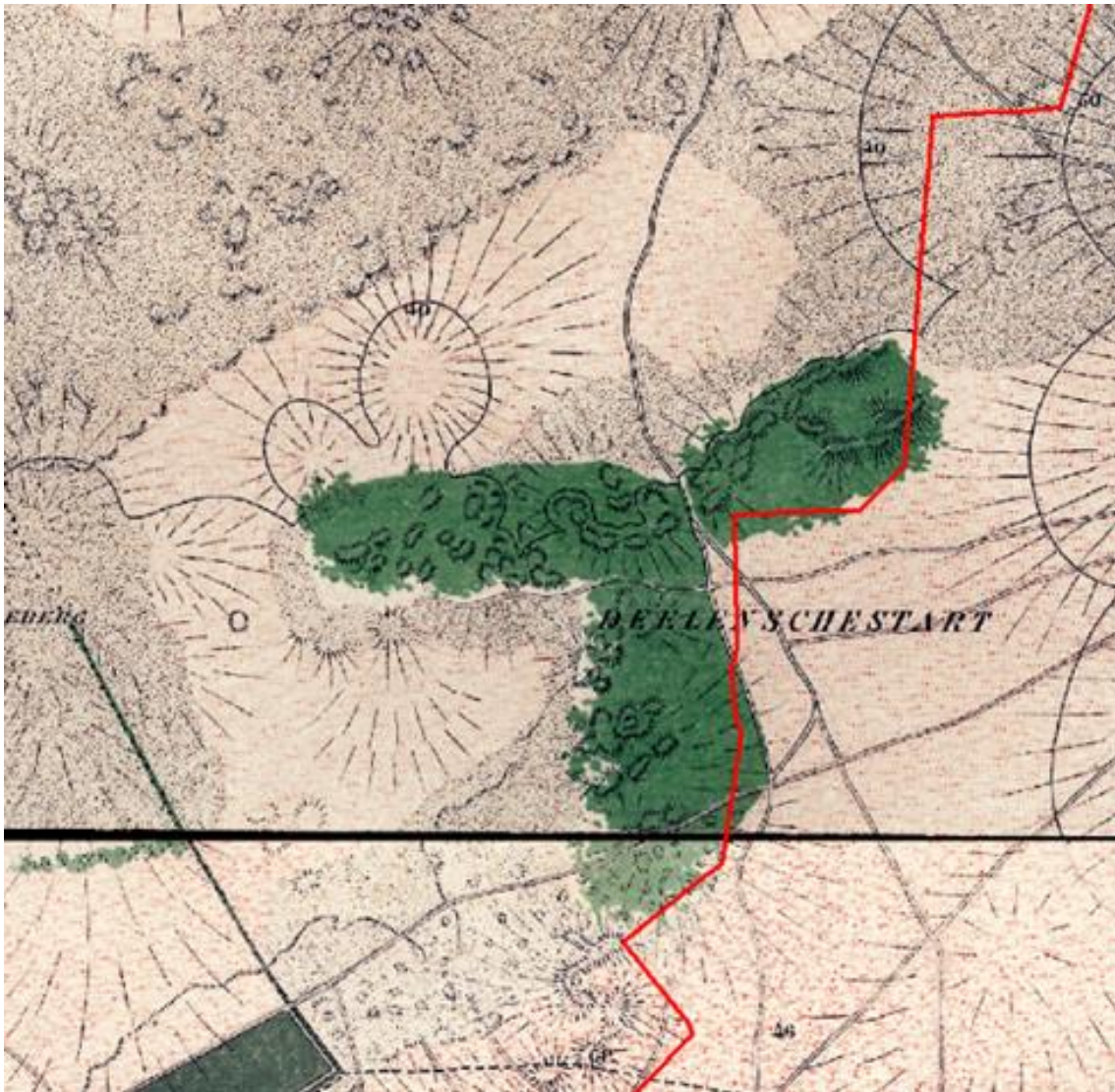
³⁴ Schönfeld, M., *Veldnamen in Nederland* (Amsterdam 1950), 36.

³⁵ Schönfeld, M., *Veldnamen in Nederland* (Amsterdam 1950), 123.

³⁶ A.D.M. Veldhorst, 'Uit de geschiedenis van Het Nationale Park 'De Hoge Veluwe'', Boor en Spade 1965, 6.

³⁷ D. Otten, *Landschap en plaatsnamen van de West-Veluwe* (Arnhem 1989), 37. Otten verwijst naar p. 155 van: R. Wartena, 'Zanden en branden op de Veluwe: Twee rapporten uit de zestiende eeuw', in: *Gelre* 76 (1985), 152-164.

³⁸ Otten, *Landschap en plaatsnamen van de West-Veluwe*, 37.

Figuur 15: De Deelse Start op de Bonnebladen van 1872-1874.

Deelse Straal

Deze veldnaam duikt voor het eerst op bij de Bonnebladen uit 1931, waarbij het gebied 'Straal' wordt genoemd. Het woord 'straal' werd gebruikt voor een bos, meestal langgerekt van vorm, dat diende om te verhinderen dat de zandverstuivingen zich verder zouden uitbreiden.³⁹ (Zie: *Deelse Start* voor de betekenis van *Deelen*).

Deelse Veld

'Veld' is vanouds een naam voor het vrije gebied rond een dorp dat niet tot de akkerlanden of het bos behoorde. Het is een algemene woord voor de woeste gronden. In het oosten van Nederland kreeg 'veld' de speciale betekenis van heideveld.⁴⁰ De oorspronkelijke betekenis van het woord houdt verband met 'uitbreiden, uitstrekken'.⁴¹

³⁹ Veldhorst, 'geschiedenis', 6-7.

⁴⁰ Schönfeld, *Veldnamen*, 63.

⁴¹ Hans Elerie en Theo Spek red., *Van Jeruzalem tot Ezelakker: veldnamen als levend erfgoed in het Nationaal landschap Drentsche Aa* (Utrecht 2009), 348.

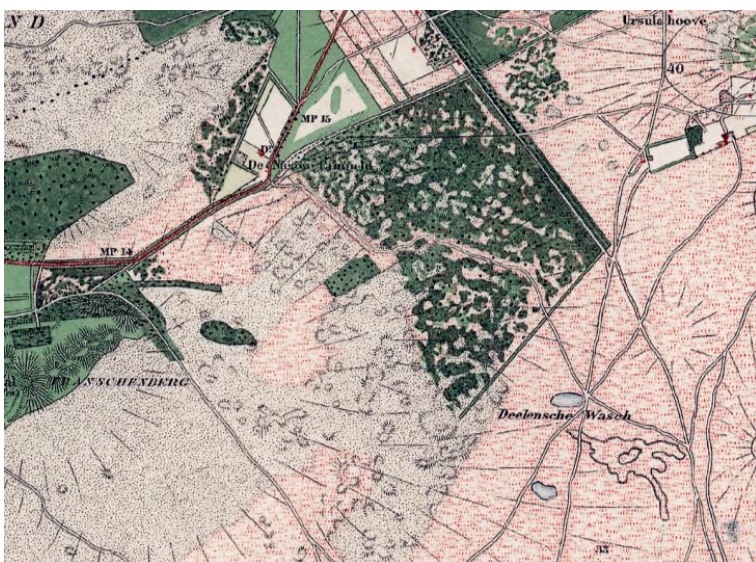
Deelense Was

De plek wordt 'Deelensche Schaapewas' genoemd op de kaart uit 1810 van De Mann (Figuur 16) en herinnert nog aan de schapenteelt op de Veluwe. Hier werden vroeger schapen gewassen voordat ze werden geschoren.⁴² Door het zure venwater (de Delense Was heeft een PH-waarde van 5 tot 6) liet het vet uit de vacht goed los.⁴³ Op de Bonnebladen uit 1980-1990 ligt de Delense Was bij een knooppunt van wegen, waaruit geconcludeerd kan worden dat het een belangrijke plaats was. Toen de kunstmest in de twintigste eeuw op grote schaal ging worden in Nederland, kwam er een einde aan het potstalsysteem op de Veluwe, en daarmee ook aan de grootschalige schapenteelt.

De Deelense Was vormt één van de vele vennen op het Deelense Veld. Vanwege een ijzeroerlaag blijft het regenwater op het Deelense Veld liggen, en zakt het niet de ondergrond in. Op het Deelense Veld komen daarom veel beschermde dier- en plantsoorten voor.

Figuur 16: De Deelense Was op de kaart van De Mann uit 1810.

Figuur 17: De Delense Was op de Bonnebladen uit 1890-1900.

⁴² Veldhorst, 'geschiedenis', 7.

⁴³ Archief Fred Ohmstede, pdf. 2.

Dorre Dell

Deze veldnaam komt alleen voor op de kaart van Van Geelkercken uit 1629. 'Dor' betekent 'verdroogd'. 'Del' of 'delle' betekent in het Middelnederlands: dal, vallei, laagte. Dorre Dell betekent dus 'het droge dal.'

Dresden

Deze naam wordt genoemd op de kaart uit 1910, en verwijst daar naar een perceel noorden van het Zwarte Veld. Dresden kan behoren tot de zogeheten vernoemingsnamen: een plek die vernoemd is naar een elders gelegen plek, streek of stad, die meestal bekend was door een historische gebeurtenis, veldslag of ontdekkingsreis.

Een andere verklaring is dat de veldnaam afkomstig is van het woord 'dries', dat ook wel als 'dres' geschreven werd.⁴⁴ 'Dries' betekent (zowel in het Middelnederlands als tegenwoordig) verarmd bouwland, dat één of meer jaren braak moest liggen, of in het oosten van Nederland ook wel als schapenweide werd gebruikt.⁴⁵ Uit de Bonnebladen blijkt echter dat dit veld eerst heide was, en later (rond 1910) beplant is met loofhout. Omdat het geen bouwland is geweest, is deze verklaring dus niet waarschijnlijk.

Ron Reitsma, natuurgids van het Park, vertelde dat er ook een boerderij of schaapskooi is uit 1870 die Dresden heet(te). Deze ligt aan de Koningsweg bij Deelen.⁴⁶

Everwijnsersf

Vanaf 1628 werd begonnen met het ontginnen van de velden rond de Kemperberg. Op een kaart uit 1629 staat dan ook 'nieuw aengegraven landt'. Er kwamen destijds veel zandverstuivingen voor op de Veluwe. Beschutting was dus een belangrijke voorwaarde bij het kiezen van een geschikte locatie voor een ontginning. Ingeklemd tussen de uitlopers van een sikkelduin was Everwijnsersf goed beschermd bij zuidwester wind. Rond 1640 kocht de Arnhemse familie Everwijn de landbouwenclave (vandaar de naam *Everwijnsersf*).

De pachters hielden schapen die in de omgeving werden geweid. 's Nachts stonden de schapen in de potstal. De mest van de potstal werd met heideplaggen gemengd en gebruikt om de akkers te bemesten. Rond de akkers lagen houtwallen met dichte stuiken, die het gewas tegen het wild moesten beschermen.

De boerderij draagt nog steeds de naam van de familie Everwijn.

Figuur 18: 'Nieuw aengegraven landt' bij de Kemperberg op de kaart van Nicolaes van Geelkercken uit 1629.

⁴⁴ Schönfeld, *veldnamen*, 23.

⁴⁵ <http://gtb.inl.nl/> (gezocht op het woord 'dries').

⁴⁶ Koningsweg 37a. Ron heeft dit gelezen in: D. Veerman, *Vliegveld Deelen, van last tot lust?* (Utrecht 2004). (Mondelinge mededeling Ron Reitsma, natuurgids van het Park, 24-3-2014).

Figuur 19: Houtwallen op de Kemperberg

Figuur 20: Boerderij Everwijnsersf⁴⁷

Franse Berg

De naam van deze berg wordt genoemd op een kadasterkaart uit 1811-1832: 'de Fransche berg' (zie Figuur 21). De naam wordt wel verklaard doordat de Fransen deze hoogte in 1672 als uitkijkpost gebruikt zouden hebben.⁴⁸ 1672 wordt het rampjaar genoemd, omdat Engeland, Frankrijk en de bisschoppen van Münster en Keulen de oorlog hadden verklaard aan de Republiek der Nederlanden. Op een informatiebord van het Park staat echter dat de berg zijn naam heeft gekregen tijdens de Franse bezetting van Nederland (1792-1813), en de Fransen er een uitkijkpost hadden.⁴⁹ Cor Kooi, gids op de Hoge Veluwe, schrijft in de Schouw dat hij denkt dat de naam naar het rampjaar verwijst, en niet de Franse Tijd. Dominee Heldring schreef in 1840 namelijk over één van zijn wandelingen: 'de Pampel verheft zich spoedig boven den geheelen omtrek – een groene heuvel, waarop men het hoogste punt van de Veluwe bereikt, en die men zegt, dat door menschenhanden is opgericht, en wel, gelijk de Veluwnaar beweert, in 1672, toen de Franschen ook in het niet ver vandaar gelegene Apeldoorn en op het Loo hebben geplunderd. Deze plaats zou toen eene bescherming zijn geweest tegen de stroopende Franschen.'⁵⁰ Als de berg vernoemd zou zijn naar de Franse Tijd, zou Heldring, die zelf de bezetting had meegemaakt, dit wel onthouden hebben. Bovendien waren er in de Franse Tijd geen rondzwervende troepen in de buurt van de Pampel, alsdus Kooi. Deze waren er na het rampjaar wel: het duurde anderhalf jaar voordat de troepen in 1674 het land verlieten. Kooi

⁴⁷ <http://dickveerman.nl/vliegveld-deelen/de-kemperberg/>

⁴⁸ Derks, G.J.M. e.a. (Gelders Genootschap), *Cultuurhistorische Analyse: Het Nationale Park De Hoge Veluwe: Een aestetisch beeld van ons moderne Nederland* (Arnhem 2007), 49.

⁴⁹ Archief Fred Ohmstede, pdf. 3.

⁵⁰ C.M. Kooi, 'De Fransche Berg', *Schouw*, 1993 (4), 22-26.

suggereert dat de berg als uitkijkpost gebruikt werd door de bewoners om te kijken of er Franse soldaten aankwamen waarvoor je je moest verbergen.⁵¹

Figuur 21: De Franse Berg op een kadasterkaart uit 1811-1832 (watwaswaar.nl)

Geitenbeek

Het kampje Geitenbeek is omstreeks 1830-1870 ontgonnen. Ook het woonhuis dat er stond, heette Geitenbeek. W. Geitenbeek woonde hier met zijn vrouw en zoon Henk. Hij groeide vanaf zijn vierde op in dit huis, en was later in dienst van het echtpaar Kröller-Müller. Nadat hij in 1967 overleed, werd het huis gesloopt.⁵²

Figuur 22: Het huis waar de familie Geitenbeek woonde. Foto uit 1967 (Archief Fred Ohmstede pdf. 2)

⁵¹ Kooij, 'Berg', 25.

⁵² Nooren, *Inventarisatie* en Archief Fred Ohmstede pdf. 3.

Gietense flessen

De Gietense Flessen worden op oude kaarten eerst 'Berg en Dal', en daarna 'Bruinebergse Del' genoemd. Tegenwoordig wordt met 'Berg en Dal' en andere plek op het Deelense Veld aangeduid. 'Fles/flesch/vles' is een naam voor stilstaande plassen in bos en hei.⁵³ Andere fles-namen op het Deelense Veld zijn de Zandflesch, die op de kaart van Van Geelkercken uit 1629 Breevles wordt genoemd. 'Gieten' betekent: schenken, storten, vocht uit en vaatwerk laten stromen. Als toponymisch element is de etymologie van het woord 'gieten' onduidelijk. Men heeft aan een waternaam gedacht: zo zijn er de Noordduitse waternamen Geithe, Getene, Gethe, Geta en Gete.⁵⁴

Hoenderloo

In de Geldersche Volksalmanak van 1840 beschreef ds. O.G. Heldring de voettocht die hij maakte vanaf Beekbergen om 'het nieuwe dorp Hoenderloo in ogenschouw te nemen'. Na een moeizame tocht, waarbij het zand in zijn gezicht waaide, kwam hij met zijn gezelschap in Hoenderloo aan, 'een oase in het midden van zandbergen gelegen'. Heldring telde in 1840 24 hutten. De eerste bewoner, Aalt Elbers uit Ede, had zich in 1804 in Hoenderloo gevestigd. Heldring was onder de indruk van de ontberingen van de kolonisten, die leefden in hutten en gebrek hadden aan water. Er was geen school in het dorp. Heldring schreef over zijn tocht in de Geldersche Volksalmanak om geld in te zamelen voor de bewoners van het dorp. Met succes, want tussen 1843 en 1858 werden achtereenvolgens een put geslagen, een school en een kerk gebouwd.⁵⁵

De plaatsnaam is samengesteld uit 'hoender' en 'loo'. 'Hoender' heeft de betekenis 'hoenderachtig', waarbij men kan denken aan patrijzen, korhoenders et cetera. 'Loo' komt veel voor als tweede element in een samengestelde naam. 'Loo' is ontstaan uit de Germaanse vorm 'lauha', wat 'bosje op zandgrond' betekende. Later kreeg het woord ook de betekenissen 'bos, open plek in het bos, plek tussen de bomen waar kan worden geweid'. Hoewel 'loo'-namen in vrijwel heel Nederland voorkomen, zijn verreweg de meesten te vinden in Gelderland, Overijssel en Drenthe. Het is gebruikelijk dat een 'loo'-naam werd gecombineerd met een boom- of struiknaam, of een diernaam, zoals het geval is bij Hoenderloo.⁵⁶

Hoog Baarlo

Op de kaart van Van Geelkercken uit 1629 wordt de plek 'Groot en Kleijn Barlo' genoemd. Hoewel de plek vandaag de dag als 'Hoog Baarlo' op de kaart staat, is de naam nogal eens veranderd. Zo staat er op de kaarten: Hoog Barel (1872-1912), Hoog Barelo (1912), Hoog Barel (1938), Hoog Baarlo (1972).

Volgens Veldhorst zal de naam 'Baarlo' vermoedelijk ijl bos betekenen. Het achtervoegsel 'lo' wijst op een oudere bewoning dan een eerste ontginning in de 19^e eeuw, aldus de auteur. Het eerste huis in Hoog Baarlo werd in 1804 gebouwd. Rond dit ontginningsboerderijtje is vervolgens een kleine nederzetting ontstaan, zoals blijkt uit de kadastrale gegevens uit 1830. De kleine nederzetting is in 1912 geheel verdwenen toen het terrein bij landgoed De Hoge Veluwe werd gevoegd. Uit archiefgegevens van 1845 blijkt dat er destijds zeven huislieden woonden, van beroep dagloner of heidemaaiër, die met hun gezinnen totaal 37 personen telden. De gemeenschap bezat totaal 9 koeien, 101 schapen en 1 os.⁵⁷

⁵³ Schönfeld, *Veldnamen*, 143.

⁵⁴ <http://gtb.inl.nl/> en <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/gieten2> (bezoekt op 30-4-2014).

⁵⁵ Otten, D., *Landschap en plaatsnamen van de Noordoost-Veluwe* (Kampen 1987), 55 en Annemarie Houkes, *Christelijke vaderlanders: godsdienst, burgerschap en de Nederlandse natie 1850-1900* (Amsterdam 2009), 52.

⁵⁶ Otten, D., *Landschap en plaatsnamen van de Noordoost-Veluwe* (Kampen 1987), 26, 27 en 55.

⁵⁷ A.D.M. Veldhorst, 'Uit de geschiedenis van Het Nationale Park 'De Hoge Veluwe'', Boor en Spade 1965, 9.

Horstman

Deze naam komt alleen voor op de kaart uit 1910. Horst betekent vaak: met struikgewas begroeide grond, of verheven stuk land.⁵⁸ Het perceel zou ook vernoemd kunnen zijn naar een persoon die 'Horstman' als achternaam had.

De Houtkamp

zie: *Houtkampweg*

Houtkampweg

Deze naam wordt voor het eerst genoemd op de kaart van 1910. Het is een grote doorgaande weg die Hoenderloo en Otterlo verbond. Vermoedelijk heeft de naam te maken met 'de Houtkamp', een perceel vlakbij ingang Otterlo. De Houtkampweg loopt namelijk naar de Houtkamp toe. Deze veldnaam staat voor het eerst op de Bonnebladen uit 1906. Het woord 'kamp' geeft oorspronkelijk een afgesloten, omheind stuk land aan dat niet tot het gemeenschappelijk grondbezit behoort. Secundair heeft de naam in vele streken de betekenis gekregen van een stuk land dat door een wallepje omgeven was.⁵⁹ Waarschijnlijk heeft 'kamp' in de naam 'de Houtkamp' de tweede betekenis.

De eigenaren van de negen kavels van de Bunt hadden ieder een uitweg naar de Houtkampweg, die destijds een doorgaande zandweg was.⁶⁰ Bij de verbetering van de openbare weg tussen Ede en Apeldoorn in 1875, werd de Houtkampweg een grindweg. De Houtkampweg liep lange tijd aan de zuidzijde van de Nieuwe Pampel langs.⁶¹ Het noordelijke tracé hoorde bij de Kronkelweg. In de jaren negentig werd besloten om de weg te verleggen over een deel van de Kronkelweg, om het centrumplein autovrij te krijgen. Dit wordt tegenwoordig de Houtkampweg genoemd. Tot die tijd reden auto's over het plein richting Jachthuis Sint Hubertus.

Oud-jachtopziener Jan Venema vertelt over de drijfjachten die vroeger in het noorden van het Park plaatsvonden. Deze drijfjachten op varkens vonden overdag plaats, als het Park gewoon open was. Maar na de herfstvakantie kwam er bijna niemand in het Park. Toen het steeds drukker werd, kwam de discussie op gang over de veiligheid van de drijfjachten als het Park open was. Toen is er een periode gekomen waarbij de hele noordkant van de Houtkampweg werd afgezet als er een drijfjacht plaatsvond in dat gebied. Er werden borden neergezet bij de Pampel en ingang Otterlo en Hoenderloo, waarop stond: 'Levensgevaarlijk: drijfjacht.'

Eind jaren zeventig, begin jaren tachtig, voerde het Kritisch Faunabeheer (nu Stichting Faunabescherming) acties in het Park tegen de drijfjachten. In 2002 werd de drijfjacht in Nederland wettelijk verboden.⁶²

Huize Kemperberg

In 1902 werd het gebied Kemperberg gekocht door baron Tuyll van Serooskerken uit Arnhem. Omdat hij de Kemperberg als zomerverblijf voor zijn gezin wilde gebruiken, liet hij er in 1913 een houten landhuis bouwen in Noorse stijl. Zijn dochter Wendela herinnert zich dat je vanaf het huis helemaal naar Deelen kon kijken: het was toen nog veel minder bebost dan tegenwoordig. Ook herinnert ze zich dat er een schaapskooi vlak bij het huis was van waaruit een herder iedere dag op stap ging met

⁵⁸ <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/horst> (bezoekt op 30-4-2014) en Elerie en Spek, *Jeruzalem*, 344.

⁵⁹ M. Schönfeld, *Veldnamen in Nederland* (Amsterdam 1950), 16 en 132.

⁶⁰ Haak, *Veluwe 19^e eeuw*, 119.

⁶¹ Haak, *Veluwe 19^e eeuw*, 145.

⁶² https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/28020_verbod_op_de_drijfjacht (bezoekt op 28-4-2014).

zijn kudde schapen.⁶³ Het huis werd Huize Kemperberg genoemd, vernoemd naar het gebied waar het huis zich bevond. (zie: *Kemperberg*).

Figuur 23: Huize Kemperberg⁶⁴

In 1921 kocht Anton Kröller het landgoed. Van 1922 tot 1925 werd het landhuis op initiatief van mevrouw Kröller-Müller gebruikt als herstellingsoord voor Duitse kinderen. Nadat er jaren niets aan onderhoud was gedaan, verkeerde het huis in zo'n slechte staat dat het in 1946 werd afgebroken. Het koetshuis bestaat echter nog steeds.⁶⁵

IJzeren Man, Wolfskuilen

In het boek *Natuur en kunst: de Hoge Veluwe* staat geschreven: 'Een aantal toponiemen herinnert aan de vroegere ijzerwinning, zoals de IJzeren Man, een langgerekte geul in het Deelense Veld, die ontstaan is door de afgraving van ijzerhoudende grond. Ook de Wolfskuilen zijn ontstaan door afgraving. De slakken die na het smelten met houtskool achterbleven, werden wel wolven genoemd.'

Hoewel het mogelijk is dat mensen bij IJzeren Man en de Wolfskuilen hebben gegraven, is het zeker dat de structuur niet alleen door mensenhanden is ontstaan. Het Deelense Veld is namelijk een reliëfarme daluitspoelingswaaier: na het smelten van het gletsjerijs in het Saalien (150.000 jaar geleden) werden hier zand en grind afgezet. In het Weichselien (20.000 jaar geleden) is er een dun dekzanddek afgezet op het Deelense Veld. Delen hiervan zijn later verstoven waarbij er stuifzandruggen en -heuvels ontstonden, zoals de Wolfskuilen. In de uitspoelingswaaier zijn ook geulen uitgesleten: de droogdalen. IJzeren Man en Berg en Dal vormen samen zo'n droogdal of slenk. Over het noorden van het Deelense Veld loopt nog een droogdal; hier liggen de Lammer Vles en de Gietense Flessen in (zie Figuur 24).

⁶³ A.C. Haak en P.B. Hofman, *Anton Kröller en De Hoge Veluwe: 1909-1935* (Velp 2003), 74 en 75.

⁶⁴ <http://home.kpn.nl/witie/Diogenes.htm>

⁶⁵ P.B. Hofman en A.C. Haak, *De Hoge Veluwe van 1935 tot 1950: crisis, bezetting en wederopbouw* (Lochem 2006), 80-81.

Figuur 24: Het Deelense Veld (geomorfologische kaart). Met blauw zijn de droogdalen (slenken) aangegeven.

Hoewel het Deelense Veld bovenop de Veluwe ligt, is het een nat gebied met vele vennen. Het veld wordt niet gevoed door grondwater, maar door regenwater dat stagneert in de ondergrond. In het Deelense Veld ligt namelijk een placic horizont: een sterk verkitten en dichte ijzerhorizont. Deze kan alleen ontstaan wanneer de laag dekzand (of stuifzand) die op grover materiaal rust niet te dik is (ongeveer een half meter). Het ijzerrijke water oxideert en slaat neer als een hard, onoplosbaar laagje ijzerhydroxiden. Zo ontstaat na verloop van tijd placic horizont (zie Figuur 25).

Figuur 25: Een placic horizont bij de Wolfskuilen waarboven water stagneert (Bron: Waterlandschap Hoge Veluwe, p. 29)

De veldnamen IJzeren Man en Wolfskuilen worden over het algemeen verklaard door de ijzerwinning die hier zou hebben plaatsgevonden. Er zijn grofweg twee manieren waarop vroeger ijzer werd gewonnen: uit klapperstenen, of uit een ijzeroerlaag (zoals die op het Deelense Veld te vinden is). Het ijzeroer werd in de bodem opgespoord met behulp van een prikstok. Daarna werd het afgegraven, geklopt tot kleine stukken, en gewassen om het zand eraf te spoelen. In een oven werden de klompen ijzeroer gesmolten, waardoor het ruwe ijzer gescheiden werd van het restmateriaal.⁶⁶ IJzerwinning uit klapperstenen is vergelijkbaar. Vanaf de Middeleeuwen is op de Veluwe op grote schaal ijzer gewonnen uit de klapperstenen die men won uit de bovenste lagen van de stuwwallen. Klapperstenen zijn een bijzondere verschijning van ijzeroer. Deze stenen zijn meestal hol van binnen en sommigen bevatten een kern van klei of wilt, die na opdrogen los kan komen en bij schudden een rammelend geluid veroorzaakt. Om de ovens op de juiste temperatuur te krijgen was houtskool nodig. Mogelijk heeft dit geleid tot een grote ontbossing van de Veluwe, die later heeft kunnen bijgedragen aan het ontstaan van de stuifzanden. Ook bij klapperstenen werd het ijzer van het ijzeroer gescheiden in een oven. Het ruwe ijzer wordt ook wel 'wolf' genoemd, en het restmateriaal 'slak'.⁶⁷

⁶⁶ <http://www.geologievannederland.nl/zwerfstenen/beschrijvingen/ijzeroer> (bezocht op 24-2-2014).

⁶⁷ <http://www.geologievannederland.nl/zwerfstenen/beschrijvingen/ijzeroer> (bezocht op 24-2-2014)

Hoewel beide veldnamen naar de ijzerwinning lijken te verwijzen, is het nog niet helemaal duidelijk of en op welke schaal, er ijzerwinning heeft plaatsgevonden in het Park. In de *Cultuurhistorische Analyse* wordt beargumenteerd dat binnen het Park nauwelijks ijzerwinning is geweest. In het boek is geschreven dat er binnen het Park bij Otterlo ijzerslakken zijn gevonden. Ook is bekend dat bij Hoenderloo (buiten het Park) ijzer is gewonnen. Binnen de parkgrenzen komen echter geen klapperstenen voor vanwege de hogere ligging: klapperstenen zijn vooral op de lagere delen van de Veluwe te vinden. Binnen het Park komen roodzandplekken voor, die kunnen wijzen op oude houtskoolbranderijen: mogelijk hebben vroegere bewoners klapperstenen van buiten het Park getransporteerd en in het Park gesmolten. Men denkt echter dat dit niet op grote schaal is gebeurd. De roodzandverkleuringen nabij Otterlo bleken het gevolg van kwelwaterstromen. Het lijkt er dus op dat er binnen het park nauwelijks ijzerwinning is geweest.⁶⁸

Hoewel de hierboven beschreven manier van ijzerwinning eeuwen geleden moet hebben plaatsgevonden, verschijnen beide veldnamen pas in de twintigste eeuw op de kaarten (IJzeren Man in 1938, Wolfskuilen op bezoekerskaarten vanaf de jaren '70). De namen kunnen natuurlijk al veel ouder zijn, en later pas op kaarten zijn genoteerd. Dat de veldnamen naar ijzer verwijzen, is echter nog geen bewijs voor de ijzerwinning, zoals in het boek *Natuur en kunst* wordt gesuggereerd. Men kan vanwege de structuren van de plekken aan ijzer(winning) hebben gedacht, en vervolgens de naam in het leven hebben geroepen. Zo kan men vanwege het grillige patroon van het stuifzand bij de Wolfskuilen, gedacht hebben dat hier naar ijzeroer gegraven is. Bij IJzeren Man ligt nog steeds een zichtbare ijzerlaag, waar de plek naar vernoemd kan zijn.

De naam Wolfskuilen is niet teruggevonden op oudere kaarten. Op de bezoekerskaarten vanaf de jaren '70 wordt de naam wel vermeld. Een andere mogelijkheid is dat de naam niet met de ijzerwinning te maken heeft, maar met het dier de wolf, die omstreeks 1800 nog in redelijke aantallen voorkwam in Nederland.

Over IJzeren Man doen ook andere verhalen de rondte. Oud-jachtopziener Jan Venema vertelde me bijvoorbeeld het verhaal dat er een klooster zou hebben gestaan bij IJzeren Man. En in *de Schouw* staat: 'Het weggetje bij de Wasch, waar ook een bruggetje lag, werd de ijzeren man genoemd, een puur verzinsel, vertelt Nab [oud-wildmeester], van de vroegere koetsier van meneer Kröller, IJzendoorn. Die reed er te paard veel langs.'⁶⁹ Een vergelijkbaar verhaal is terug te vinden in het archief van Fred Ohmstede, waarin wordt verwezen naar een heus artikel genaamd 'The Iron Man, Rise and Decline of a Dutch Watername', door Johannes A. Huisman.⁷⁰ In dit artikel staat dat in 1880 begonnen werd met zandafgravingen bij 's Hertogenbosch voor de bouw van een nieuw spoorwegstation. Dit afgraven gebeurde met een grote stoomgedreven graafmachine, die de naam 'IJzeren Man' kreeg. De waterplas die ontstond na het afgraven van het zand, kreeg vervolgens ook de naam IJzeren Man. Nadat in 1912 eenzelfde graafmachine werd ingezet bij Weert, kreeg de ontstane waterplas hier ook de naam IJzeren Man. Ook bij Eindhoven ontstond vlak na de Tweede Wereldoorlog een plas met deze naam. In *de Schouw* staat geschreven dat IJzeren Man op de Veluwe vernoemd is naar één van deze waterplassen in Brabant. Omstreeks 1912 zou een lid van het Koninklijk Huis (waarschijnlijk prins Hendrik) op jacht zijn in het Park. Bij de IJzeren Man aangekomen, vroeg hij een houthakker hoe deze plas heette. Deze houthakker, afkomstig uit Noord-

⁶⁸ G.J.M. Derks e.a. (Gelders Genootschap), *Cultuurhistorische Analyse: Het Nationale Park De Hoge Veluwe: Een aestetisch beeld van ons moderne Nederland* (Arnhem 2007), 25-26.

⁶⁹ G. Spanhaak, 'Willem Nap vertelt: herinneringen van de wildmeester van het St. Hubertgilde', *de Schouw* 1960 (3), 12.

⁷⁰ Johannes A. Huisman, 'The Iron Man: Rise and Decline of a Dutch Watername', *Journal of The American Name Society* 1972 (20). Beschikbaar op: <http://www.maneyonline.com/doi/abs/10.1179/nam.1972.20.3.166>

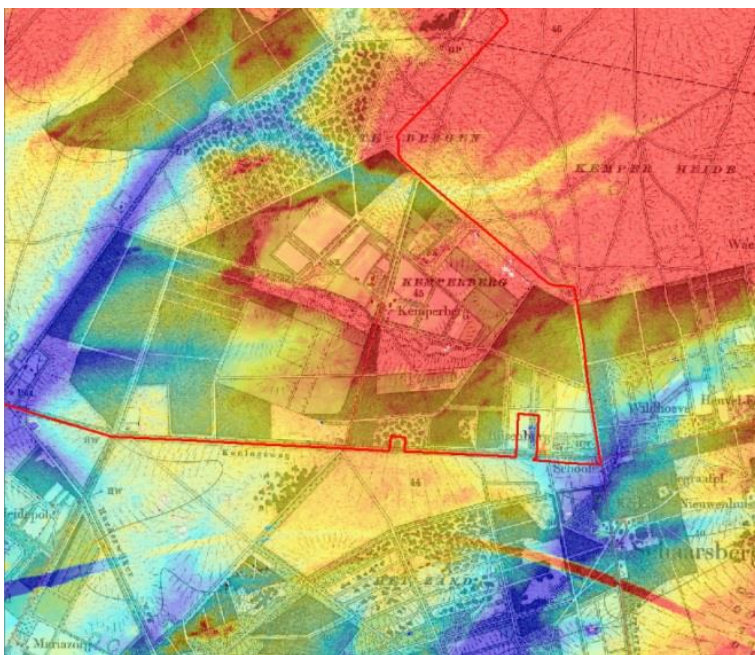
Brabant, was erg in de war gebracht (misschien omdat de plas nog geen naam had), en antwoorde dat de plas 'IJzeren Man' werd genoemd. Dit beviel de prins, waarna de plas IJzeren Man heette. Dit bizarre verhaal zou volgens Huisman bevestigd zijn door een lokale naamkundige, zo staat er in het archief van Fred Ohmstede.⁷¹

Jan Aaltensland

Deze naam is waarschijnlijk vernoemd naar de bewoner of eigenaar van dit perceel. Toen Sikesz in 1846 de gronden van landgoed Hoenderloo kocht, stonden er een aantal huizen met bouwlandjes op dat grondgebied (kaartje 1846). Een daarvan was Jan Aalten (soms ook genoemd Aaltan of Aalten van Aalst). De naam 'Jan Aaltensland' staat voor het eerst op de beheerkaart uit 1952.

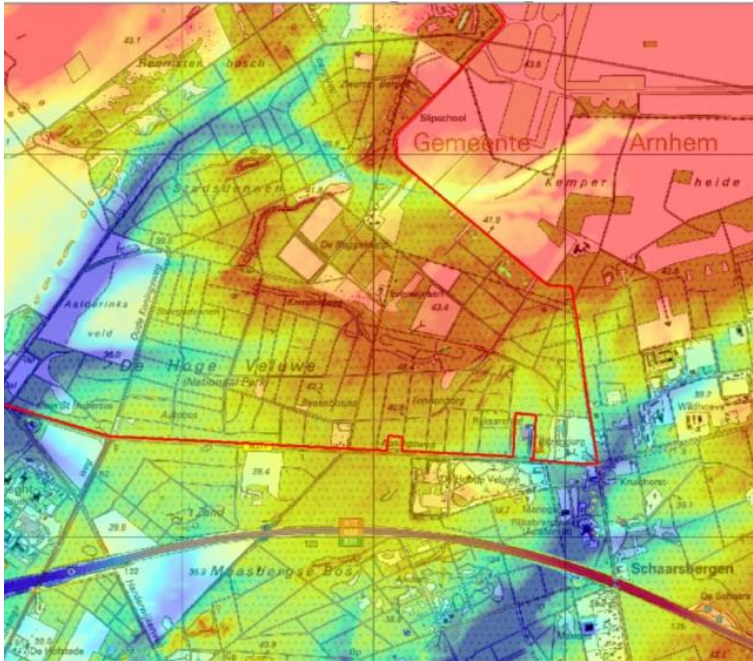
De Kemperberg

De Kemperberg heet niet voor niets 'berg': de plek ligt hoger dan de omgeving. De Kemperberg is onderdeel van een sikkelduin: een zandrug in de vorm van een langgerekte halvemaanvorm. Deze is ontstaan in de laatste ijstijd (115.000-10.000 jaar geleden), toen er in Nederland een toendraklimaat heerste. Poolstormen voerden grote hoeveelheden fijn zand aan waar hoge dekzandruggen van gevormd werden, waaronder het sikkelduin bij de Kemperberg. Ingeklemd tussen de uitlopers van een sikkelduin waren de landen bij de Kemperberg goed beschermd bij zuidwester wind. Vanaf 1628 werd begonnen met het ontginnen van de velden rond de Kemperberg. Op een kaart uit 1629 staat dan ook 'nieuw aengegraven landt'. Er kwamen destijds veel zandverstuivingen voor op de Veluwe. Beschutting was dus een belangrijke voorwaarde bij het kiezen van een geschikte locatie voor een ontginning. Rond de akkers lagen houtwallen met dichte stuiken, die het gewas tegen het wild moesten beschermen.

Figuur 26: De Kemperberg op de Bonnebladen uit 1894-1904

⁷¹ Archief Fred Ohmstede pdf. 4. Hij verwijst ook naar de 'Zomerschouw febr. 1988 door Johan W.G. Wittkämper', maar in *de Schouw* van 1988 is geen artikel over de IJzeren Man terug te vinden.

Figuur 27: De Kemperberg op de huidige kaart.

Afwijkende spellingen van de naam zijn 'Kempenberg' (op de kaart van Van Geelkercken uit 1629) en 'Kemsterberg' (op de kaart van Elshoff uit 1731). In het oosten van het land is *kempske*, *kempke* of *kempje* een zeer verbreid verkleinwoord voor 'kamp', dat oorspronkelijk een afgesloten, omheind stuk land aangeeft dat niet tot het gemeenschappelijk grondbezit behoort. Secundair heeft de naam in vele streken de betekenis gekregen van een stuk land dat door een walletje omgeven was.⁷² Omdat de Kemperberg tegen de landbouwgronden aan lag, en de berg bovendien het bestaan van deze landbouwgronden mogelijk maakte omdat zij beschutting bood, is het goed mogelijk dat de naam 'kampenberg' betekent: berg bij omheinde bouwlanden.

De Kemperberg verwijst niet alleen naar de berg (sikkelduin), maar ook naar de bouwlanden die erachter liggen. Bovendien is een landhuis naar de berg vernoemd: zie *Huize Kemperberg*.

Koeverbos

Oud-jachtopzichter Jan Venema, die vanaf 1963 voor het Park werkte, herinnert zich dat de bosarbeiders in het Koeverbos werkten. Het was midwinter. Er werd vuur gestookt, zodat de arbeiders zich konden warmen. Jan kwam dan met zijn brommertje door het bos heen en rook het vuur. (Eerst reed hij op een Solex, later op een Puch). Het kappen van de bomen gebeurde toen nog met de hand, met vlijmscherpe bijlen. Er was geen schaftkeet om in te schuilen bij regen of om je te warmen. De bosarbeiders begonnen daarom altijd met het maken van een vuur, aldus Jan. Zij verzamelden verharste stukken hout om het vuur mee aan te maken. Deze fungeerden als een soort natuurlijke aanmaakblokjes. Als Jan langskwam, warmde hij zich met de anderen aan het vuur. Tijdens dit soort momenten werden er ook verhalen verteld.⁷³

Kompagnieberg

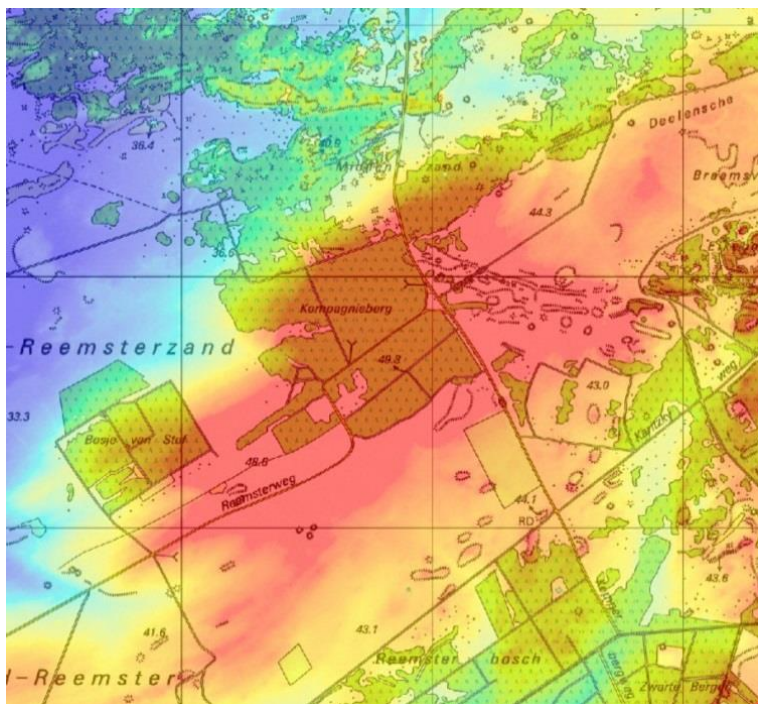
De herkomst van deze veldnaam is betrekkelijk oud. Zo staat de naam 'Comeny' vermeld op een kaart van het Deelense Veld van Nicolaes van Geelkercken uit 1653, en een kaart van Elshoff uit 1722 (Compagnie), en op een kaart van Elshoff uit 1731 (Komenee) die gebaseerd is op een kaart van Van

⁷² M. Schönfeld, *Veldnamen in Nederland* (Amsterdam 1950), 16 en 132.

⁷³ Interview met oud-jachtopziener Jan Venema, 10-4-2014, transcript p. 5. Audio-opname beschikbaar.

Geelkercken uit 1631.⁷⁴ Volgens Veldhorst zou de naam 'volgens een plaatselijke uitlegging' duiden op een legerplaats in vroeger tijden. Het is echter onduidelijk in welk verband en wanneer deze naam is ontstaan. Volgens Veldhorst komt de locatie ongeveer overeen met die van de 'Kroatenpas' die vermeld staat op de kaart van Van Geelkercken uit 1629. Veldhorst ziet hierin een aanwijzing om te veronderstellen dat de naam 'Kompagnieberg' verband houdt met het beleg van 's-Hertogenbosch en de plunderende Kroaten, die rond de Kompagnieberg misschien een kamp hadden ingericht.⁷⁵

De Kompagnieberg is onderdeel van de stuwwal van Oud-Reemst. Dit materiaal door gletsjerijs opgestuwd tijdens het Saalien. De eerste dennen op de Kompagnieberg werden aangeplant in 1875, net als de beukenrij ten westen van de huidige Wildbaanweg.⁷⁶ Op de Bonnebladen uit 1931-1933 is ook te zien dat er op deze plek vroeger een uitzichttoren heeft gestaan. Deze staat ook op de ANWB kaart uit 1939 vermeld.

Figuur 28: Kompagnieberg

Koningsweg

Er lopen meerdere Koningswegen over de Veluwe, waarvan er twee het Park doorkruisen. De wegen zijn in de tweede helft van de zeventiende eeuw aangelegd in opdracht van Koning Stadhouder Willem III van Oranje (1650-1702). Het zijn meestal lijnrechte jachtwegen die een verbinding vormden tussen de verschillende jachtterreinen van de Koning-stadhouder. De weg die nu nog Oude Koningsweg wordt genoemd, loopt aan de oostkant van het Aalderinksveld, en loopt parallel aan een stuk van het tracé van de Koningsweg van Doorwerth naar 't Loo. De weg die nu Koningsweg heet, loopt langs de zuidkant van het Park, en loopt parallel aan het tracé van de Koningsweg van de Ginkel naar Dieren.

⁷⁴ Zie voor de kaart uit 1653: Nic. Van Geelkercken, 1653. Archief: A.R.A. Den Haag Inv. Hingman nr. 4114.

⁷⁵ A.D.M. Veldhorst, 'Uit de geschiedenis van Het Nationale Park 'De Hoge Veluwe'', Boor en Spade 1965, 21 en 22.

⁷⁶ *Cultuurhistorische Analyse*, 66.

Figuur 29: De Koningsweg in de buurt van de Kemperberg. Men kijkt hier in oostelijke richting waar de weg stopt bij een muur van bomen.⁷⁷

Figuur 30: De twee Koningswegen die door het Park lopen.

⁷⁷ <http://dickveerman.nl/vliegveld-deelen/de-oude-koningswegen/>

Figuur 31: De huidige Oude Koningsweg loopt ten oosten van het Aalderinkveld. De huidige Koningsweg loopt vlak langs de onderkant van het Park.

Lammer Vles

Deze naam komt op de kaart van de Mann uit 1810 voor, en wordt genoemd door medewerker bedrijfsvoering Richard van de Vegte. Verklaring van de naam, zie: *Gietense Flessen* en *Ijzeren Man*.

Lijkweg

Het kerkepad van Deelen naar Otterlo is al te zien is op de kaart van Nicolaes van Geelkercken uit 1629: 'Deelense Kerckwege' staat daar vermeld. Omdat dit kerkepad ook gebruikt werd om de overledenen uit Deelen naar hun laatste rustplaats te brengen bij de kerk in Otterlo, werd dit kerkepad ook wel de 'Lijkweg' of 'Deelense lijkweg' genoemd.⁷⁸ Deelen had geen kerk. Hoenderloo en Schaarsbergen kregen pas halverwege de negentiende eeuw een kerk. De bewoners van Deelen trokken naar Otterlo om naar de kerk te gaan of hun doden te begraven. Op oude kaarten zie je dat de Lijkweg langs de Pampel liep en over het tracé van de huidige Houtkampweg naar Otterlo ging.

Nieuwe Pampel

In 1855 liet Jacob Rooseboom, die ook eigenaar was van de Pampel, hier een boerderij zetten. Twee jaar daarvoor had hij er een schaapskooi laten plaatsen.⁷⁹ De plek waar de boerderij heeft gestaan is nog goed te herkennen aan de oude eiken die in de bocht van de Houtkampweg staan. Nadat de grond door Anton Kröller was gekocht, fungeerde de Nieuwe Pampel een tijd als boomkwekerij, waarna een deel als weiland werd verpacht. Nu wordt het weiland de Vlinderwei genoemd.⁸⁰

Nova Zembla

zie *Siberië*

⁷⁸ A.D.M. Veldhorst, 'Uit de geschiedenis van Het Nationale Park 'De Hoge Veluwe'', Boor en Spade 1965, 18.

⁷⁹ Haak en Hofman, *Veluwe 19^e eeuw*, 122.

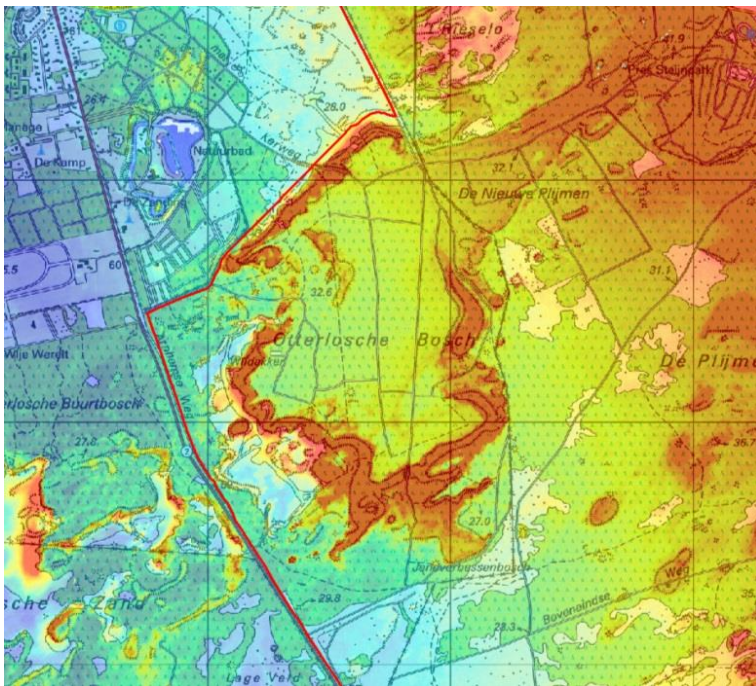
⁸⁰ Archief Fred Ohmstede pdf. 15.

Otterlo

De vroegste vermeldingen van deze plaatsnaam zijn 'Uttarlo' (838) en 'Ottarloun' (855). D. Otten vindt het zeer onwaarschijnlijk dat de naam te maken heeft met Otters. Een andere niet overtuigende verklaring is dat de persoonsnaam 'Authari' terug te vinden is in de plaatsnaam. Een geloofwaardige verklaring is volgens Otten dan ook dat de naam uit de elementen 'uter' en 'loo' bestaat. In het Middelnederlands betekent 'uter': uit, buiten, buitenkant, aan de buitenkant gelegen. Ook de plaatsnamen *Otterspoor* (Utrecht) en *Ottervliet* (Groningen) zouden terug te leiden zijn tot het element 'uter'. 'Uter-loo' betekent waarschijnlijk dus: een aan de rand/buitenkant gelegen bos.⁸¹ (zie ook: *Aenstoot*)

Otterlose Bos

Op de beheerkaart van 1938 staat het 'Otterlosche Bosch' vermeld ten oosten van 't Rieselo. Tegenwoordig wordt met de naam het bos bedoeld dat aan de westkant van het Park ligt. Er zijn in dit bos bijzondere, grillige stuifzandduinen aanwezig (zie Figuur 32).

Figuur 32: Het Otterlose Bos. De rode lijn is de grens van het NPDPV

Een deel van het Otterlose bos was vroeger in eigendom van de familie van Haersholte. Oud-jachtopziener Jacques Planta had wel contact met freule van Haersholte. Zij woonde in de jaren zestig in het Otterlose Bos in een bungalow (Jacques noemt het consequent een 'hut') aan de zuidkant van de Boveneindseweg. Jacques had regelmatig contact met haar. Hij vertelde haar dat het Park de grond graag wilde kopen. Jacques vertelt dat haar vader tegen haar had gezegd: "denk d'r aan", "als het ooit zover is dat je het wilt verkopen, je hebt het geld nodig of je gaat ergens anders heen, verkoop het nooit aan de Hoge Veluwe! Ik heb liever dat je droog brood eet!" Ik zei: "o, dan hoeven we er verder niet over te praten natuurlijk!"⁸² Inmiddels is de grond eigendom van het Park.

Oude Koningsweg, zie Koningsweg.

⁸¹ Otten, *Landschap en plaatsnamen van de West-Veluwe*, 81-83.

⁸² Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 27-2-2014, transcript p. 13. Audio-opname beschikbaar.

Oud-Reemst

Deze plaatsnaam komt voor het eerst voor op de kaart van Van Geelkercken uit 1629, waar 'Rems' te lezen is. In de vijftiende eeuw hebben hier maximaal drie boerderijen gestaan. De eerste vermeldingen van de naam zijn uit akten uit de vijftiende eeuw, waar niet de nederzetting wordt genoemd, maar wel de 'Remsterwech', 'Reemssche placken', en het (heide)gebied 'Riem(s)' of 'Reem(s)'. Volgens Otten is het aannemelijk dat de veldnaam te maken heeft met 'riem' in de betekenis van: strook geploegde grond.⁸³ 'Riem' betekent in het Middelnederlands 'smalle lange strook' en in het hedendaagse Nederlands 'een lange of smalle strook of reep van het een of ander'.⁸⁴ Op de kaart van Elshoff uit 1722 heet de plaats *Oud-Reemst*. Aan het begin van de zeventiende eeuw werden namelijk ten westen van *Reemst* gebieden ontgonnen die de namen *Nieuw-Reemst* of *West-Reemst* kregen. *Reemst* werd vanaf dat moment *Oud-Reemst* genoemd. *Oud-Reemst* had in 1847 ongeveer dertig inwoners, en *Nieuw-Reemst* ongeveer tien, waardoor beide dorpen toentertijd als 'gehucht' werden gekwalificeerd.⁸⁵

Oud-Reemsterveld

zie *Deelense Veld*

De Pampel

De Pampel ligt midden in het Park en vormt tegenwoordig het centrumgebied waar het Museonder, de Koperen Kop, het Bezoekerscentrum, het Kröller-Müller Museum en haar beeldentuin, de President Steynbank, de Franse Berg en het graf van Anton en Helene Kröller-Müller zich bevinden. Ook verwijst de naam naar de boerderij, die tegenwoordig een jachtopzienerswoning is. Halverwege de negentiende eeuw, toen grote delen van het huidige Park bestonden uit zandverstuivingen, vormde de Pampel een 'groene oase' in deze woestijn. Dominee Otto Heldring, die onder andere een waterput, school en kerk liet bouwen in Hoenderloo, schreef over zijn voettochten in de omgeving. Zo schreef hij in zijn *Wandelingen over de Veluwe*:

'Mijn oog zag in de rondte van dien heuvel en bewonderde het vergezicht. Ginds op een uur afstand verheft zich de Pampel met zijn groene kruin – woeste zandwoestijnen omgeven hem in de verte gezien alsof het ontelbare kudden schapen zijn.'⁸⁶

In 1564 werd begonnen met de ontginning van de Pampel. De Pampel kwam voor ontginning in aanmerking omdat het ten noorden lag van een duinenrij die bescherming bood tegen stuifzand.⁸⁷ Het Aenstoter bos dat op de kaart uit 1629 te zien is aan de westkant van de Pampel, is waarschijnlijk in de loop van de achttiende eeuw verdwenen.⁸⁸

De oudste bekende kaart waarop de naam voorkomt, is de kaart van Nicolaes van Geelkercken uit 1629 ('Pampel'). Het oudste bekende document waarin de Pampel bij name wordt genoemd, is een pachtovereenkomst uit 1635 ('de Pampel').⁸⁹ Het is niet met zekerheid te zeggen wat de naam betekent. Op verscheidene oude kaarten wordt de naam geschreven als 'Pampelt'. Volgens A.B.

⁸³ Otten, *Landschap en plaatsnamen van de West-Veluwe*, 84-86.

⁸⁴ <http://gtb.inl.nl/openlaszlo/my-apps/GTB/Productie/HuidigeVersie/src/inlgtb.html?owner=GTB> (bezoekt op 25-2-2014).

⁸⁵ Otten, *Landschap en plaatsnamen van de West-Veluwe*, 84-85.

⁸⁶ O.G. Heldring en G. Haasloop Werner, *Wandelingen over de Veluwe* (Arnhem 1845), 46.

⁸⁷ G.J.M. Derks, *Cultuurhistorische analyse Het Nationale Park de Hoge Veluwe: Een esthetisch beeld van ons moderne Nederland* (Zwolle 2007), 47.

⁸⁸ M.J. Nooren, *Over het verleden van de Hoge Veluwe* (Arnhem 1984), 74.

⁸⁹ A.D.M. Veldhorst, 'Uit de geschiedenis van Het Nationale Park 'De Hoge Veluwe'', Boor en Spade (z.p.1965), 11.

Wigman betekent de naam 'heideheuvel', omdat het ook wel werd geschreven als Pampol. 'Pol' betekent 'iets ronds dat uitsteekt' en wordt in veldnamen gebruikt voor zandheuveltje, kleine hoogte.⁹⁰ Volgens D.P. Blok van het Bureau voor Naamkunde te Amsterdam, bestaan er sterke aanwijzingen dat een element 'pamp-' de betekenis van 'hoogte' had en in plaatsnamen werd gebruikt. Dit is voor Engeland aannemelijk gemaakt met namen als Pamphill.⁹¹

De oude Pampel was ingericht door het Openluchtmuseum, waar het goed geschikt voor was. Eerst heeft Wijman daar gewoond, daarna heeft er een tijd een jachtopziener (de heer Pluim) in gewoond met zijn vrouw en twee dochttertjes. Omdat Pluim uit dienst ging, werd in 1955 Jacques Planta aangenomen, die op de Pampel zou komen te wonen. Pluim liet hem het huis zien. In de keuken was een aanrechtje van golvend zink en een geëmailleerde gietijzeren gootsteen. Het water moest met de hand gepompt worden naar een tank die in een opkamertje stond. De vloer en de grote schouw bestonden uit straatsteentjes, die zo in het zand (een leemlaag) lagen. Het huis had geen fundering. De muren van de Pampel bestonden uit een halfsteens muurtje. Als er westerwind was en het regende hard, dan sloeg de regen als het ware dwars door de muur heen en lagen de kinderen in een nat bed. Jacques had het zo allemaal bekeken en zei dat hij zijn vrouw er met geen geweld naar toe zou krijgen. Bovendien wilde hij er zelf ook niet wonen. De Pampel werd gesloopt; de boerderij was volgens Jacques binnen een halfuur verdwenen, 'alleen de schoorsteen stond er nog, die was nog een beetje goed gemetseld schijnbaar.' Er werd een nieuw huis gebouwd (de huidige Pampel), waar Jacques van 1956 tot 1982 heeft gewoond.⁹²

Oud-jachtopziener Jacques Planta vertelt:

'Op een dag wordt bij mij aan de Pampel aan de deur gebeld en daar staat een nette heer voor de deur. Hij gaf me een hand en zei: [Jacques doet Amerikaans accent na] "Hey! I am mister Pampel! Who are you!?" Ja en toen wilde ik eerst zeggen: "Ja, I'm mister Arnhem" of iets dergelijks en hij begon zo in het Engels verder te praten. "Ja", zegt 'ie tegen me, "mijn voorouders zijn vanuit Frankrijk via Nederland naar Engeland gevlucht ooit. En ik probeer nou weer die weg terug te vinden. En nou heb ik een kaart gekocht van Nederland, zie ik in één keer staan: de Pampel." Hij zegt: "zou daar een voorvader van mij gewoond hebben? En zodoende ben ik hier.""⁹³

't Rieselo

'Loo' betekent bos, of open plek in het bos.⁹⁴ In een document uit 1678 wordt het bos omschreven als 'het holtgewas genaemt het Rijseloo'. De veldnaam betekent: rijshout of kreupelbos.⁹⁵ Volgens Nooren moeten het Otterlose Bos en 't Rieselo vroeger hebben bestaan uit eikenbossen en eikenhakhoutstruwelen die door intensieve exploitatie steeds kleiner en opener werden. Zij denkt dat deze bossen de restanten van oerbossen waren.⁹⁶

Op de Bonnebladen wordt met de veldnaam een klein bosje aangeduid (zie Figuur 33).

⁹⁰ M. Schönfeld, *Veldnamen in Nederland* (Amsterdam 1950), 38-39 en <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/pol1> (bezoekt op 20-2-2014).

⁹¹ Veldhorst, 'geschiedenis', 11 en 12.

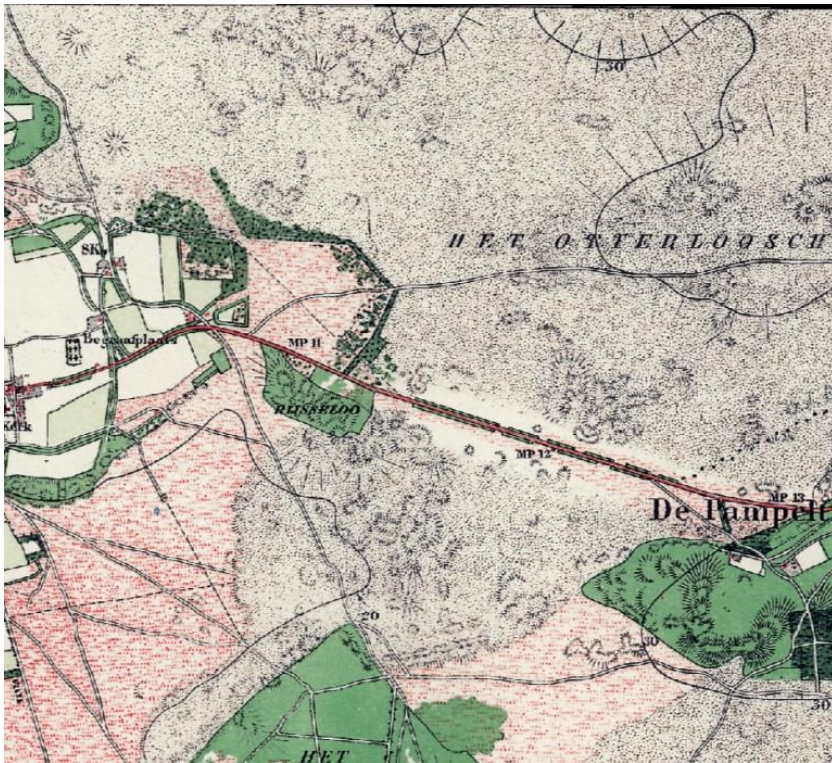
⁹² Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 27-2-2014. Transcript p. 1-4. Audio-opname beschikbaar.

⁹³ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 27-2-2014. Transcript p. 22. Transcript en audio-opname beschikbaar.

⁹⁴ Elerie en Spek, *Jeruzalem*, 344.

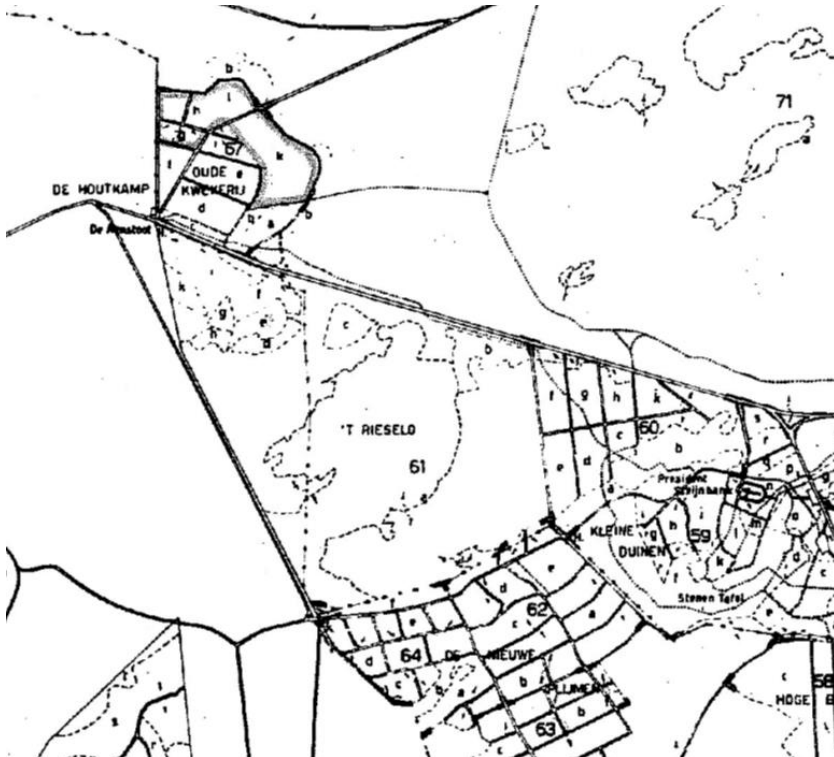
⁹⁵ Nooren, M.J., *Over het verleden van de Hoge Veluwe* (Arnhem 1986) RIN-rapport 86/8, 25

⁹⁶ Nooren, M.J., *Over het verleden van de Hoge Veluwe* (Arnhem 1986) RIN-rapport 86/8, 25

Figuur 33: 't Rieseloo op de Bonnebladen 1894-1904 (Rijsseloo)

Vervolgens verwijst het op de beheerkaarten (en tegenwoordig) naar een groter bosgebied met heide (zie Figuur 34).

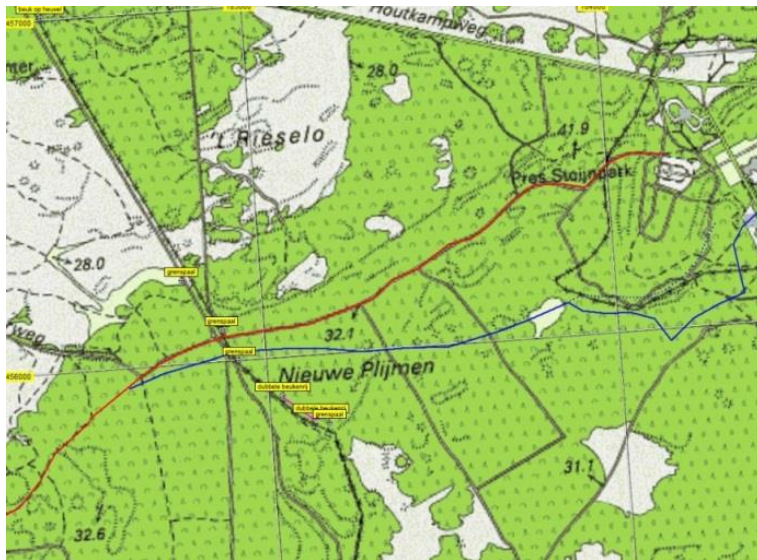

Figuur 34: Beheerkaart 1952-1962

Rooseboomswegje

De oude buurtweg van de Pampel naar Otterlo is genoemd naar een eigenaar van de Pampel, ongeveer 1850.⁹⁷ De naam van het pad refereert aan Jacob Rooseboom, houthandelaar en eigenaar van de Pampel met de daarop liggende boerderijen. Op de plaats van het huidige museum. Rooseboom gebruikte deze weg vanaf 1849, toen hij de Pampel samen met Otto Heldring kocht, om van zijn woning op de Sterrenberg bij Ede, naar zijn bezittingen op de Pampel te komen. Oud-jachtopziener Jacques Planta vertelt dat de naam al in gebruik was toen hij voor het Park kwam werken in 1956.⁹⁸

Het tracé is in de loop der tijd verplaatst, waardoor er sprake is van twee tracés (zie Figuur 35). Het zuidelijke tracé is tussen 1900 en 1930 vervallen door de aanplant van bos.

Figuur 35: twee tracés Rooseboomswegje ingetekend op topografische kaart door Gerrit Breman.

Schaarsbergen

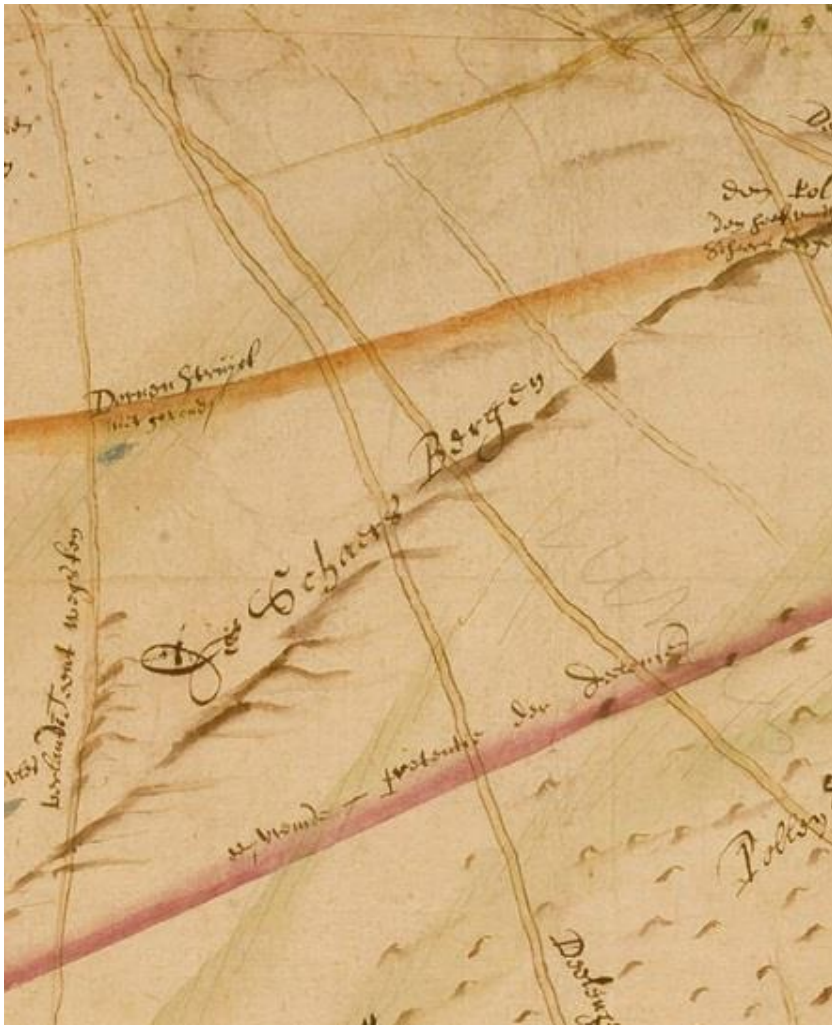
Op de kaart van Van Geelkercken uit 1629 komt de naam voor als 'De Schaars Bergen'. De naam staat op de kaart geschreven bij een rechte rij zandige heuvels (zie figuur 36). Ook op de kaart van Elshoff uit 1731 is dit het geval. Deze rij heuvels was wellicht zo markant in het destijds open landschap, omdat ten noorden en zuiden van de rij twee smeltwaterdalen parallel lopen, van noord-oost naar zuid-west. Deze dalen zijn in op de hoogtekartaat duidelijk te zien (zie Figuur 37).

Vanwege de dubbele betekenis die het woord 'schaers' in het Middelnederlands heeft, kan de plaatsnaam op twee manieren worden verklaard. 'Schaars' kan afkomstig zijn van het Middelnederlandse woord 'schaers' of 'scheers': scheermes, ruw, ruig, scherp. *Schaarsbergen* zou dus kunnen betekenen: de ruige, of scherpe bergen. Hierbij kan 'scherp' te maken hebben met de ligging van de heuvels die in een scherpe, rechte lijn liggen (als een scheermes). 'Schaers' betekent in het Middelnederlands echter ook: zuinig, schriel, karig, wat qua betekenis meer lijkt op het huidige woord 'schaars'. Vanwege de arme zandgronden zou een logische verklaring zijn dat *Schaarsbergen* betekent: de karige bergen.⁹⁹

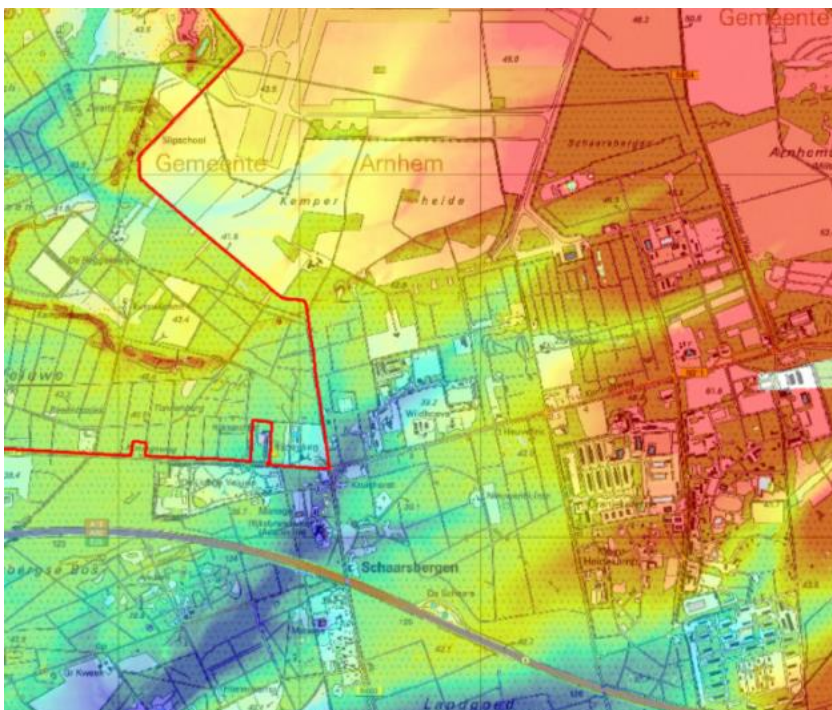
⁹⁷ A.D.M. Veldhorst, 'Uit de geschiedenis van Het Nationale Park 'De Hoge Veluwe'', Boor en Spade 1965, 18.

⁹⁸ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 6-3-2014, transcript p. 26. Audio-opname beschikbaar.

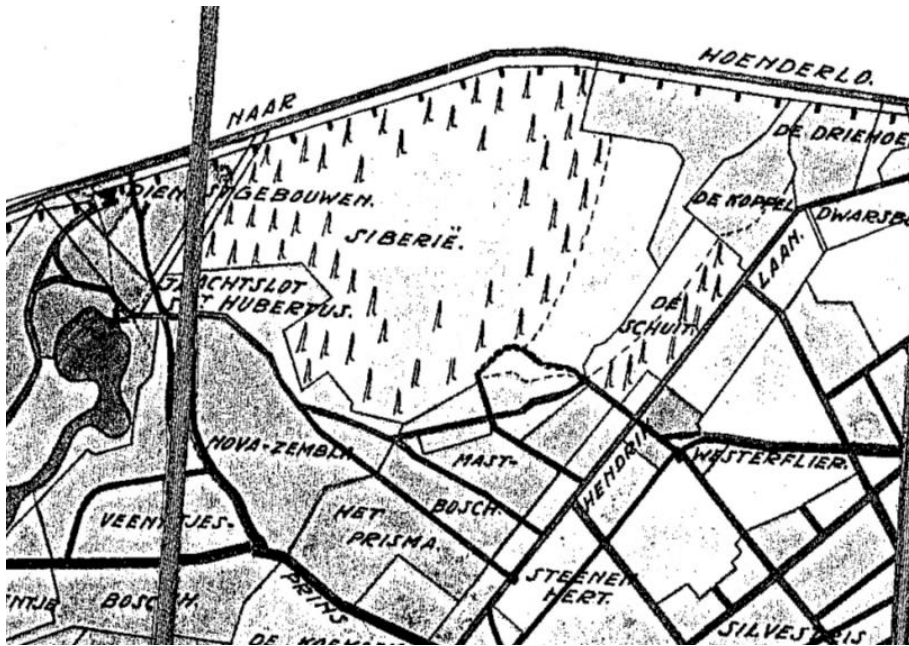
⁹⁹ <http://gtb.inl.nl/openlaszlo/my-apps/GTB/Productie/HuidigeVersie/src/inlgtb.html?owner=GTB> (bezoekt op 25-2-2014) en <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/schaars1> (bezoekt op 25-2-2014).

Figuur 36: Detail van de kaart van Nicolaes van Geelkercken uit 1629.

Figuur 37: Schaarsbergen en omgeving. De rode lijn is de grens van het NPDHV.

Figuur 39: Beheerkaart 1938.

Spitsbergen

zie Siberië.

Vredenpol

Braspol, Middenpol en Nieuwpol

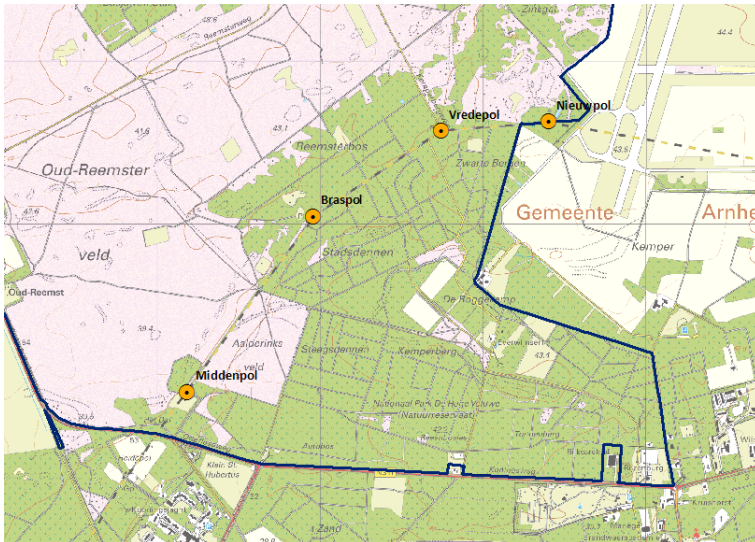
“Den vijfden paal is geset op de soogenoemde Vrede-pol alwaar het Delensche Veld eyndigt en Reemster Veld begint...” - provinciale landmeter Willem Leenen, omstreeks 1756¹⁰¹

Binnen het Park bevinden zich vier palen die de grens moesten markeren tussen Ede en Arnhem. Deze palen heten: Braspol, Middenpol, Nieuwpol en Vredenpol. Rond 1650 werden op deze plaatsen pollen opgeworpen: hopen zand met heideplaggen er tegenaan om wegstuiven te voorkomen. Rond 1756 werden hier palen opgezet. De Vredenpol werd opgericht na een conflict tussen de bewoners van Deelen en Arnhem over de ligging van de grens.

Figuur 40: Vredenpol¹⁰²

¹⁰¹ <http://www.beleefdehogeveluwe.nl/pollen-en-palen.html>

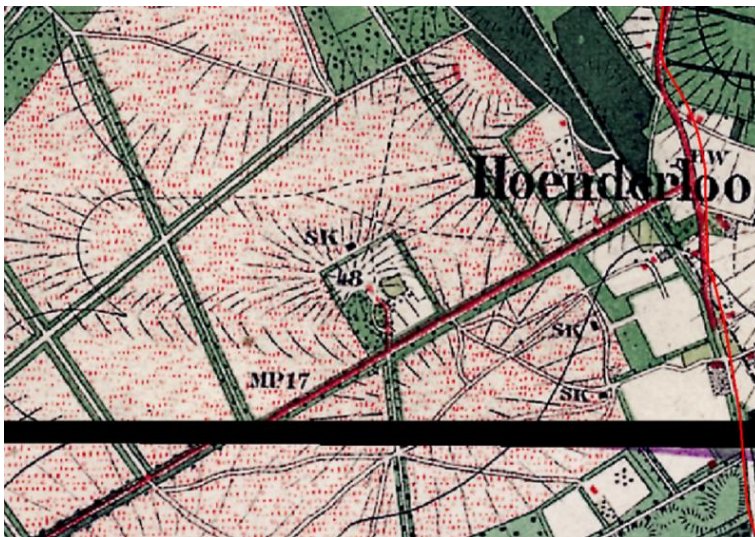
Figuur 41: De vier grenspalen in het zuiden van het Park.

Zandfles en Zandflesch

zie *Gietense Flessen*

Zwarte Berg

Deze naam verwijst zowel naar een boerderij als het gebied eromheen. J.B.C. Sickesz liet de Zwarte Berg in 1855 bouwen voor zijn bosbaas, Aalt Ruiter.¹⁰³ Er heeft ook een schaapskooi bij de boerderij gestaan (zie Figuur 42). Nadat Anton Kröller de landgoederen Hoenderloo en Hoog Baarlo kocht, was de Zwarte Berg één van de weinige boerderijen die bleven staan. Helene had hier haar *pied a terre*, aldus oud-rentmeester Memelink.¹⁰⁴

Figuur 42: Een schaapskooi (SK) bij de Zwarte Berg op de Bonnebladen van 1890.

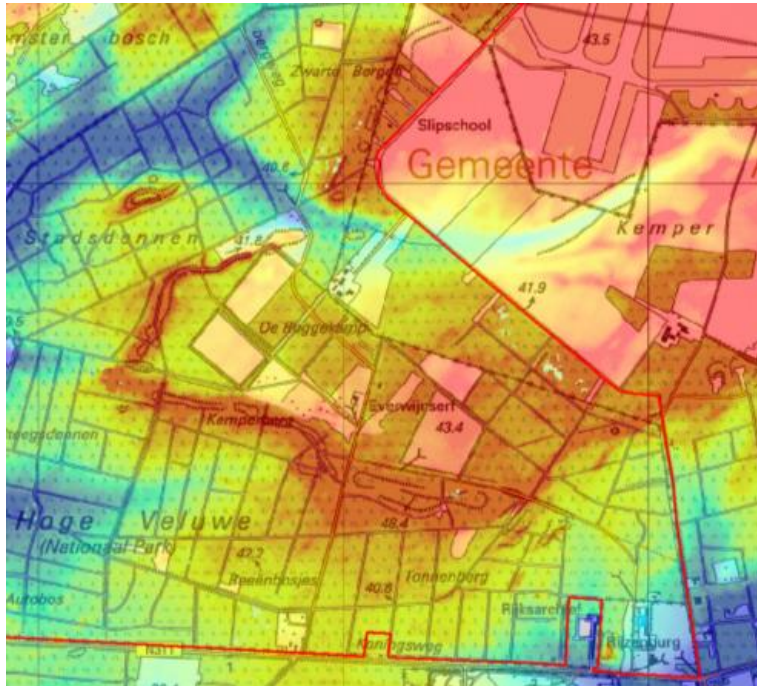
¹⁰² <http://www.beleefdehogeveluwe.nl/pollen-en-palen.html>

¹⁰³ A.C. Haak en P.B. Hofman, *Anton Kröller en De Hoge Veluwe 1909-1935: De geschiedenis van een bijzonder ondernemer*, Hoge Veluwereeks 1 (Velp, 2003), 93.

¹⁰⁴ *Levensbeschrijving van J.H. Memelink*, 79.

Zwarte Bergen

De Zwarte Bergen worden waarschijnlijk zo genoemd vanwege het glooiende landschap en de kleur van de bodem. Er zit daar mooie, vette, zwarte grond, aldus medewerker bedrijfsvoering Johan Wensink.¹⁰⁵ De veldnaam wordt al genoemd op de Topografisch Militaire Kaart uit 1850. Samen met de Kemperberg en de Tonnenberg vormen de Zwarte Bergen een sikkelduin van fijn zand dat in de laatste ijstijd (115.000-10.000 jaar geleden) met poolwinden bijeen is gewaaid (Figuur 43).

Figuur 43: Tonnenberg, Kemperberg en de Zwarte Bergen vormen samen een sikkelduin.

¹⁰⁵ Interview met Johan Wensink, medewerker bedrijfsvoering, 26-2-2014.

2. VELDNAMEN PERIODE Kröller-Müller

Begraafplaats

In het hart van het Park, bovenop de Franse Berg en uitkijkend op de Wildbaan, ligt het graf van Anton en Helene Kröller-Müller. Helene stierf in 1939, en twee jaar later overleed Anton. Anton en Helene Kröller-Müller creëerden vanaf het begin van de twintigste eeuw een groot aaneengesloten landgoed op de Veluwe. Helene bracht een enorme kunstverzameling bijeen. Ook lieten zij het Jachthuis St. Hubertus bouwen. In 1928 werd Helene's kunstcollectie overgedragen aan de Kröller-Müller Stichting, op voorwaarde dat er een museum gebouwd zou worden. Het Park werd in 1935 overgedragen aan de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe. Tuinman Teun Harmsen, die vanaf 1920 als tuinhulp werkte op St. Hubertus, legde een jaar lang verse bloemen op Helene's graf. Dit was een verzoek uit haar testament. Teun nam water mee in een fles vanaf het Museum. Als er geen bloemen waren, sneed hij bostakken af.¹⁰⁶

Figuur 44: Het graf van Helene en Anton Kröller-Müller op de Franse Berg (Bron: www.hogeveluwe.nl)

Blauwe Keet

Hoewel oud-jachtopziener Jacques Planta deze naam nog kent, doet de naam bij de huidige *groene mannen* geen belletje rinkelen. Jacques Planta vertelt dat de Blauwe Keet ten zuiden van de vijver bij het Jachthuis stond. Het was een soort barak. Berta van Loenen uit Hoenderloo vertelde dit aan Jacques, zij heeft er schoongemaakt. Er stonden allemaal zwart gelakte, glimmende meubels waar geen stofje op mocht liggen. De Blauwe Keet was het onderkomen tijdens de bouw van het Jachthuis en was bestemd voor de architecten, en voor het onderbrengen van de tekeningen en dergelijke. Berlage en Bremmer kwamen hier, aldus Jacques. Hij denkt dat de Blauwe Keet ten zuiden van de vijver stond, maar hij weet het niet honderd procent zeker: het kan ook dichterbij het Jachthuis zijn geweest.¹⁰⁷

Blauwsparlaantje

Ook wel 'Zilverlaan' of 'het laantje van Helene' genoemd. Helene zelf zou de naam 'Museumlaantje' gebruikt hebben. De laan werd aangelegd in de jaren twintig van de vorige eeuw, toen het echtpaar Kröller-Müller dankzij de economische malaise goedkoop aan de blauwsparren en rododendrons kon komen, die afwisselend langs het laantje werden geplant. De blauwsparren van dit laantje, dat in de 'Beeldentuin' te vinden is, zijn inmiddels verdwenen. Tussen de struiken stonden Japanse en Koreaanse beelden uit de verzameling van Helene Kröller-Müller.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Winnie van der Horst, Het rijke leven van Helene Kröller (Ede 1998), 61.

¹⁰⁷ Transcript Jacques Planta 27-2-2014 p. 11 en Transcript Jacques Planta 6-3-2014, p. 18.

¹⁰⁸ Archief Fred Ohmstede, pfd. 1.

Fazantenpark

Hier heeft vroeger een fazanterie gestaan. Dit was een liefhebberij van mevrouw Kröller. Er werd een fazantenkweker uit Engeland aangesteld om voor de dieren te zorgen. Als de dieren volwassen waren, konden ze wegvliegen. Lieftink, die destijds jachtopziener was, had het toezicht over de fazanterie maar nadat hij in 1939 in dienst moest, is de fazanterie verwaarloosd. In de oorlog zijn de fazanten doodgeschoten en is het hek weggehaald.¹⁰⁹

Geitenspoor

Over het tracé van het Geitenspoor liep vroeger een smalspoor waarover de bouwmaterialen voor het Jachthuis werden aangevoerd. De bouw van het Jachthuis duurde van 1915 tot en met 1920. Het treintje dat over het smalspoor reed, werd getrokken door een soort locomotief die ook wel 'geit' werd genoemd vanwege het mekkerende geluid dat hij voortbracht, vooral bij het remmen. Daarom werd het smalspoorstracé het Geitenspoor genoemd.¹¹⁰

Jachthuis Sint Hubertus

Jachthuis Sint Hubertus is ontworpen door de beroemde architect Hendrikus Petrus Berlage (1856-1934). Berlage werkte al voor de Kröllers voordat hij deze omvangrijke opdracht kreeg, maar deze opdracht zou de namen Berlage en Kröller-Müller pas echt voorgoed aan elkaar verbinden.

Figuur 45: Zicht op Jachthuis Sint Hubertus, foto door J. Bartelsman © NP Hoge Veluwe.

Het Jachthuis is geïnspireerd op het Engelse *country house*, met een bibliotheek, rookkamer, boudoirs en biljartkamer. Kenmerkend is ook de v-vorm van het gebouw. De toren van het Jachthuis past niet bij het genre van het Engelse *country house*, maar is de handtekening van Berlage. Daarnaast staat hij erom bekend, te werken met extreme, geometrische precisie. Hij gebruikte graag bakstenen voor zijn gebouwen. Waarbij de maatvoering van een baksteen leidend was bij het bepalen van de lengte en hoogte van de gemetselde vlakken. In het Jachthuis gebruikte hij natuursteenelementen, geglazuurde tegels, cassetteplafonds en geïntegreerde toegepaste kunst. Zijn concessieloze manier van werken zorgde geregeld voor onenigheid tussen hem en zijn opdrachtgever Helene. De nieuwste technieken werden toegepast in het Jachthuis, zoals een elektrische

¹⁰⁹ Winnie van der Horst, *Het rijke leven van Helene Kröller* (Ede 1998), 55 en interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 27-2-2014, transcript p. 21. Audio-opname beschikbaar.

¹¹⁰ Mondelinge mededeling Richard van de Vegte, medewerker bedrijfsvoering en Archief Fred Ohmstede pdf. 3. De afdeling Beheer en Documentatie van de Nederlandse Spoorwegen vertelde hem dat de locomotor ook wel 'geit' werd genoemd.

personenlift en centrale verwarming. Berlage ontwierp niet alleen het gebouw, maar ook het complete interieur, tot het zilveren bestek aan toe. Verder ontwierp hij de tuinen en het parklandschap met vijverpartij en brug. Dit maakt het Jachthuis een zogenaamd Gesamtkunstwerk.

De bouw van Jachthuis Sint Hubertus werd voltooid in 1920, waarna het echtpaar het Jachthuis vooral gebruikte als buitenverblijf. Pas in de laatste fase van hun leven woonden zij er permanent. Het Jachthuis is nu een museum en alleen te bezoeken tijdens een rondleiding.

Figuur 46: Het Jachthuis Sint Hubertus, foto omstreeks 1960 (Bron: Archief NPDHV).¹¹¹

Karitzkyweg

Omdat er rond 1900 op het gebied van bosbouw en wildbeheer in Duitsland meer kennis aanwezig was dan in Nederland, had het echtpaar Krölller-Müller enkele Duitse boswachters en jachtopzieners in dienst. Deze weg werd vernoemd naar de Duitse Forstmeister Eduard Karitzky.

Keermuren van het Groot Museum

Helene Krölller-Müller wilde op de Veluwe een museum bouwen om haar kunstcollectie tentoon te stellen. Zij vindt de zuidzijde van de Franse Berg daarvoor de beste plek. Architect H.P. Berlage maakte de eerste ontwerpen in 1917¹¹². Deze bevielen Helene niet. Architect Henry van de Velde maakte het tweede ontwerp voor het museum op de Franse Berg. Hij bracht de hoogtelijnen nauwkeurig in kaart, om zijn ontwerp goed tot het landschap te laten verhouden. In zijn ontwerp doorsnijdt het voorplein van het museum de Franse Berg. Betonnen keermuren moesten de zandmassa's in bedwang houden. Hoewel begin jaren '20 de eerste tekenen van de crisis zich al aandienen, gaf Helene in 1921 toch het startsein voor de bouw van het museum¹¹³. Er werd speciaal een spoorlijntje vanaf station Wolfheze aangelegd om zandsteenblokken uit Maulbron aan te voeren. In 1922 werd de bouw om financiële redenen stilgelegd. De betonnen keermuren van het voorplein en van het grote terras zijn dan al voltooid. Ze staan er nu nog, als stille getuigen van Helene's droom. Haar kunstcollectie is in 1938 ondergebracht in het Krölller-Müller Museum. De half-overstoven genummerde zandsteenblokken spelen nu de hoofdrol in de Nature Game "het mysterie van het nooit gebouwde museum"¹¹⁴.

¹¹¹ Er zijn heel mooie panoramafoto's uit 1921 en 1922, gemaakt vanaf de toren van het Jachthuis toen de vijver werd gegraven! Deze staan in het boek: *Natuur en kunst: De Hoge Veluwe*, Henk Beukhof e.a. red. (Zwolle 2005) op pagina 172. (Ik kon ze niet vinden in de Beeldbank).

¹¹² Johannes van der Wolk, *De Kröllers en hun architecten* (Otterlo 1992), 66

¹¹³ Johannes van der Wolk, *De Kröllers en hun architecten* (Otterlo 1992), 77

¹¹⁴ Website Nature Game

Figuur 47: De bouw van de keermuren van het Groot Museum 1921-1922, foto uit collectie Kröller-Müller Museum.

De Pollen

Deze veldnaam wordt voor het eerste genoemd op de Bonnebladen uit 1931. 'Pol' wordt tegenwoordig gebruikt in de betekenis van 'graspol', of 'samenhangende klomp planten'. Waarschijnlijk is de oorspronkelijke betekenis 'iets ronds dat uitsteekt'.¹¹⁵ Schönfeld schrijft dat 'pol' in het oosten van Nederland in veldnamen gebruikt wordt voor zandheuveltje, kleine hoogte. Of: meer dan één stuk land, dat hoger is dan de omgeving.¹¹⁶ Je zou 'de Pollen' dus kunnen verklaren als: de (zand)heuvels.

Het gebied dat tegenwoordig 'de Pollen' heet, is een herstelde zandverstuiving. Om de zandverstuiving tegen te gaan werden er vroeger takken in rijen in het zand gestoken en daartussen jonge dennen aangeplant, aldus Jacques Planta. In de jaren zestig stond de Pollen inmiddels vol met grove den. Een gedeelte daarvan, aan weerskanten van de weg, is rond 1975 gekapt om van het stuifzand weer terug te krijgen.¹¹⁷ Van het hout werd een paasvuur gemaakt; Jacques vertelt dat de berg dennen enorm was. Er kwamen veel mensen op het paasvuur af: uren nadat het afgelopen was, stonden er nog auto's vast bij Hoevelaken. Omdat de gekapte stuk grond te besloten lag, wilde er geen stuifzand ontstaan. In 2002 werd het stuifzand gebied ten westen van de weg uitgebreid. Uit onderzoek was gebleken dat deze zandgronden geschikt waren om er weer levend stuifzand van te maken.¹¹⁸

In de Pollen zijn allerlei sporen van de geschiedenis terug te vinden. Zo vertelt Jacques dat er veel kinderen, nadat de dennen waren gekapt, in de Pollen op zoek gingen naar ronde loden knikkers, die daar veel te vinden waren. Deze komen volgens Jacques uit de tijd dat de Gele Ridders (ook wel Korps Rijdende Artillerie) uit Arnhem het terrein gebruikte voor gevechtsoefeningen. 'Die gingen met de kanonnen, zo, hiernaartoe, naar Oud-Reemst, [...]. En dan schoten ze, boem, en dan klapten hier [de Pollen] die granaten uit elkaar. En die granaten zaten vol met die knikkers, om zo veel mogelijk te vernielen, als ze uit elkaar vlogen.' De granaten waar Jacques het over heeft, zijn kartetsgranaten. De oude takkenrijen, die als windschermen tegen het zand fungeerden, zijn ook weer bloot gewaaid en

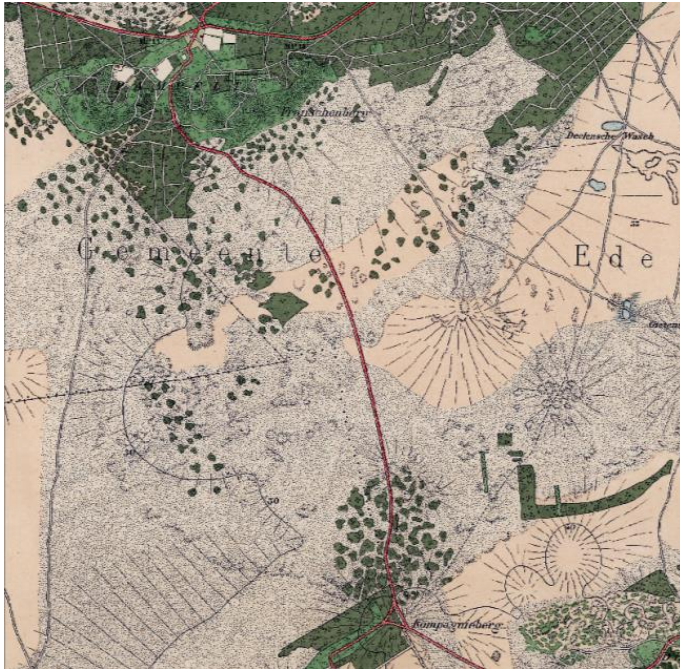
¹¹⁵ <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/pol1> (bezoekt op 20-2-2014).

¹¹⁶ Schönfeld, *Veldnamen*, 38.

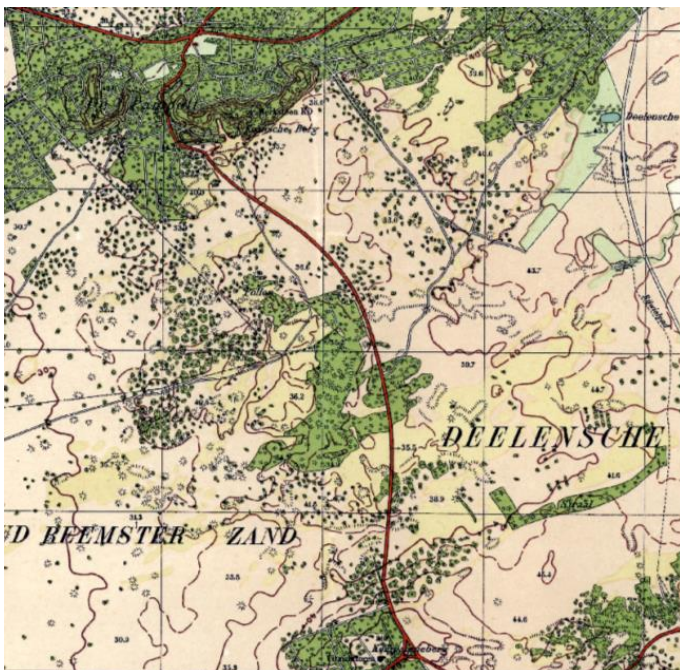
¹¹⁷ Mondelinge mededeling Richard van de Vegte, medewerker Bedrijfsvoering, 27-3-2014.

¹¹⁸ Mondelinge mededeling Richard van de Vegte, medewerker Bedrijfsvoering, 27-3-2014.

over vele meters te volgen.¹¹⁹ Het roodzand dat in de Pollen te vinden is, zou kunnen duiden op ijzerwinning. Tussen de 7^e en 9^e eeuw was de Veluwe het centrum van ijzerwinning, ijzerproductie en ijzerexport.¹²⁰ Ook liggen er mysterieuze ronde leemachtige kuilen, waar een ijzeren rand omheen zit. Waartoe deze precies gediend hebben is onbekend. Richard van de Vegte, medewerker bedrijfsvoering, verwacht dat ze tijdens de militaire oefeningen in de Franse tijd zijn gebruikt, en denkt dat de kuilen misschien werden gebruikt om vuur in te stoken en zo als lichtbaai dienden.¹²¹

Figuur 48: Het gebied 'de Pollen' bestond in 1912 nog uit heide. (Bonnebladen 1912)

Figuur 49: Op de Bonnebladen uit 1931 is te zien dat het gebied bebost is.

¹¹⁹ *Natuur en kunst: De Hoge Veluwe*, Henk Beukhof e.a. red. (Zwolle 2005), 63-65.

¹²⁰ *Natuur en kunst: De Hoge Veluwe*, Henk Beukhof e.a. red. (Zwolle 2005), 50.

¹²¹ Interview met Richard van de Vegte, 12-3-2014, transcript p. 2. Audio-opname beschikbaar.

Figuur 50: Het stuifzandgebied in het midden van het Park wordt 'de Pollen' genoemd.

Pompgebouw

Op de plaats waar nu de vijver ligt bij het Jachthuis, lag vroeger een moerasachtig gebied boven een anderhalve meter dieper gelegen oerplaat die van nature waterdicht is. Het was de bedoeling om van deze natuurlijke waterdichte laag gebruik te maken bij de aanleg van de vijver. Het graven van de vijver werd door meer dan honderd arbeiders gedaan, die met kruiwagens de moerassige bovenlaag afvoerden.¹²² De blootstelling aan zon en vorst hadden de grondplaat echter doen barsten, waardoor de vijver leegliep. Vervolgens werd een kleilaag aangebracht, maar opnieuw liep de vijver leeg. Tot slot werd de vijver bekleed met een soort dakvilt, dat in gigantische rollen werd aangevoerd en waarvan de naden werden dichtplakt met mastiek. Deze laag vormt nog steeds de bodem van de vijver.¹²³ Er werd een pompgebouw gebouwd om het water in de vijver op peil te houden.

Henry van de Velde ontwierp de onderbouw, het Pompgebouw. Het ontwerp sluit aan bij de interesse toentertijd voor Egyptische bouwkunst¹²⁴. Het is in 1923 gebouwd met baksteen en blokken Maulbronner Zandsteen. In de voorgevel is boven de ingang is het embleem van De Hoge Veluwe opgenomen; een gestileerd gewei met kruis in het midden. In het midden van de ruimte bevindt zich de put. De Amerikaanse windmotor stond er bovenop. Uiteindelijk was het niet nodig om water op te pompen. De stalen molen (zie: [Figuur 51](#)) die er bovenop stond werd in opdracht van de heer Kröller afgebroken omdat er voldoende water bleek toe te stromen uit het resterende moerassige gebied.¹²⁵

¹²² Winnie van der Horst, *Het rijke leven van Helene Kröller* (Ede 1998), 54.

¹²³ Max van Rooy, 'Een fascinerend bouwwerk' in: Wim Alings, *Ons nationale park de Hoge Veluwe* (z.p. 1975), 27.

¹²⁴ Monumentenregister RCE

¹²⁵ Van der Horst, *leven*, 54.

Figuur 51: Historische foto van het Pompgebouw met de Amerikaanse windmotor, datum onbekend © NP Hoge Veluwe.

Helene Kröller-Müller¹²⁶ schreef in 1922 dat er op papier plannen waren voor een trap, om vanuit de gaten in het Pompgebouw uit te kijken over het landschap. In 2015 heeft Het Nationale Park De Hoge Veluwe de trap en omloop ingebouwd. Bezoekers hebben nu van bovenaf een mooi zicht op natuur en cultuur.

President Steijnbank

Op deze plek heeft vroeger een woning gestaan die gebouwd werd in 1853 in opdracht van Jacob Rooseboom, die toen eigenaar was van de Pampel. Het was een bosarbeiderswoning, met wat bouwgrond eromheen.¹²⁷

In 1923 werd hier de President Steijnbank aangelegd in opdracht van Helene Kröller-Müller. Henry van de Velde ontwierp de bank. Het echtpaar Kröller-Müller bewonderde de voormalig president van de Oranje Vrijstaat, Martinus Theunis Steyn (1857-1916). President Steyn speelde evenals Paul Krüger een belangrijke rol in de Zuid-Afrikaanse Boerenoorlog. Helene Kröller-Müller beschreef hem als een bijzonder en wijs man. Zij vroeg beeldhouwer Joseph Mendes da Costa een monument voor hem te maken. Hij ontwierp een halfronde bank met in het midden een ruim twee meter hoog beeld. Helene vond dit niet passend voor president Steyn. [Dit beeld staat nu bij Jachthuis Sint Hubertus met als titel: De Filosoof.]

Op verzoek van Helene maakt Henry van de Velde een nieuw ontwerp voor een dicht bij het geplande museum gelegen open akker. Hij ontwierp een monumentale bank met bijpassende tuinaanleg. Voor de bank met een omlijsting van rode en groene beuken kwam een met buxushagen omrand en met stenen ingelegd groot kruis, omzoomd door een dubbele rij lindebomen. Het kruis herinnert zowel aan het schip van een kerk als aan de legende van Sint Hubertus.

Het midden van de bank heeft een reliëf met drie symbolen die verbeelden hoe hij problemen oploste: vergrootglas, barometer en zwaard. Eerst de gebeurtenissen grondig bekijken, vervolgens de atmosfeer aanvoelen en ten slotte niet aarzelen. Helene was erg gehecht aan dit monument, dat er altijd tot in de puntjes verzorgd moest uitzien.

¹²⁶ Zie mail Sander Lagendijk – op basis van archief KMM ““De vijver houdt goed zijn water, ook zonder de molen, die maar matig functioneert en bij gevolg ook weinig water geeft. De toren is weer eens aangepakt, d.w.z. op het papier. Er is een trap in geteekend en een soort omloopje iets lager dan de langwerpige gaten in de ronte, zoodat je er uit kan kijken en hem gebruiken bij wijze van hoog’sitz””Het hierboven aangehaalde citaat is afkomstig uit een briefwisseling van Helene Kröller-Müller aan Sam van Deventer, 22-5-1922 (HA501635).

¹²⁷ Haak en Hofman, *De Hoge Veluwe in de 19^e eeuw*.

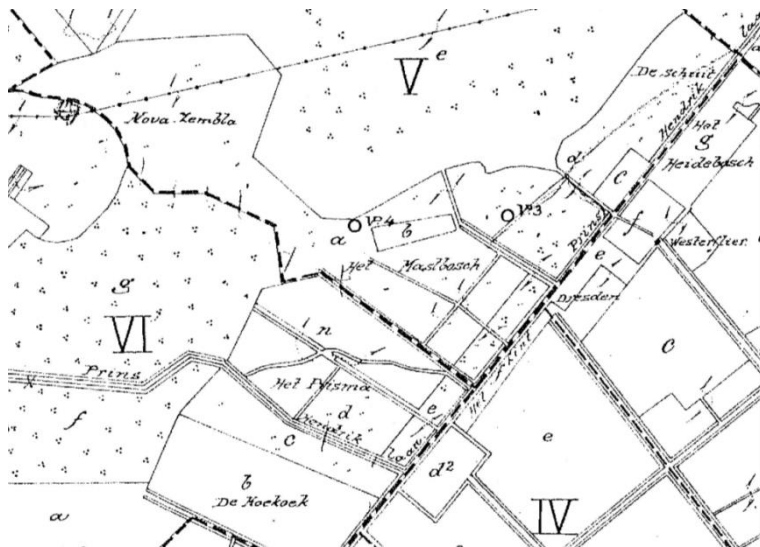

Figuur 52: luchtfoto President Steynbank, © NP Hoge Veluwe.

In de *Levensbeschrijving van J.H. Memelink* (oud-rentmeester), staat geschreven: ‘Ex. president Steijn van de Oranje-Vrijstaat stond bijzonder hoog bij Mevrouw Kröller in de gratie. Ze bewonderde hem als staatsman, maar ook als geleerde. Zij heeft te zijner ere op het landgoed een parkje laten aanleggen, dat naar hem is genoemd. Dit stelt het schip van een kerk voor, een heidevlakte waarin een groot kruis is aangebracht en die is ingesloten door twee rijen lindebomen. [...] Mevrouw Kröller was op dit parkje zeer gesteld en het onderhoud daarvan moest steeds in de puntjes zijn.’¹²⁸

Prins Hendriklaan

Deze laan is vernoemd naar Prins Hendrik. De laan liep vroeger naar 't Veentje, zoals te zien is op de kaart uit 1910 (zie Figuur 53). In de levensbeschrijving van Memelink staat: ‘Prins Hendrik had grote belangstelling voor het wild. Hij kwam vaak kijken en zo nu en dan “een kapitaal hert” ruilen. Zo’n vangdag was steeds een feest.’¹²⁹ Oud-wildmeester Willem Nab vertelde ook dat de heer Kröller op vriendschappelijke voet stond met Prins Hendrik.¹³⁰ Prins Hendrik (Hendrik van Mecklenburg-Schwerin, 1876-1934) trouwde in 1901 met Wilhelmina. Hij besteedde zijn tijd vooral aan de jacht, waardoor hij de bijnaam Zwijnen Heintje kreeg.

Figuur 53: Op de kaart uit 1910 loopt de Prins Hendriklaan boven de Koekoek langs.

¹²⁸ *Levensbeschrijving van J.H. Memelink* (1956), 84-85.

¹²⁹ *Levensbeschrijving van J.H. Memelink* (1956), 73.

¹³⁰ Winnie van der Horst, *Het rijke leven van Helene Kröller* (Ede 1998), 68.

Scheerspiegel

Het uiteinde van de vijver bij het Jachthuis wordt de Scheerspiegel genoemd, omdat het de vorm heeft van een handspiegel.

Standbeeld Generaal de Wet

Anton en Helene Kröller-Müller hadden een band met Zuid-Afrika. Zij bewonderden de van oorsprong Nederlandse boeren die vanuit de Oranje Vrijstaat en Transvaal in opstand kwamen tegen de Engelsen. Twee opvallende kunstwerken in het Park herinneren aan de Boerenoorlogen tussen 1880 en 1902: de President Steynbank en het standbeeld van generaal De Wet.

Generaal Christiaan de Wet was de boerenleider van Oranje Vrijstaat. Anton ontmoette hem tijdens zijn Zuid-Afrikaanse reizen. Wanneer De Wet naar Nederland kwam om fondsen te werven, bood Anton hem onderdak. In opdracht van het echtpaar Kröller-Müller vervaardigde Mendes da Costa (1863-1939) in 1915 een standbeeld van generaal De Wet. In 1921 werd het standbeeld geplaatst op het Otterlose Zand. Het kunstwerk is al van verre te zien en staat vlakbij het fietspad. Generaal De Wet kijkt, met de linkerhand op zijn hart en de rechterhand gebald, richting Zuid-Afrika. Het landschap van het Otterlose Zand lijkt op het weidse Zuid-Afrikaanse landschap. De generaal staat op een kunstmatig stuifzandkopje. Zodoende wordt de toeschouwer eraan herinnerd dat de strijd in Zuid-Afrika in de heuvels is gevoerd. In de sokkel van het monument zijn acht maal twee gezichten afgebeeld, onder andere die van de boerenpresidenten Paul Kruger en Martinus Steyn.

In de levensbeschrijving van oud-rentmeester Memelink staat echter dat hij samen met Mendes da Costa en zijn vrouw anderhalve dag op zoek is geweest naar een geschikte plek, en dat meneer Mendes da Costa uiteindelijk de plek koos.¹³¹

Figuur 54: Anzichtkaart standbeeld Generaal De Wet, afgestempeld in 1954 © NP Hoge Veluwe.

¹³¹ *Levensbeschrijving van J.H. Memelink*, 83-84.

Stenen Gewei en Stenen Hert

Helene vond een leidraad voor haar landgoed in de Sint Hubertuslegende. Hubertus was patroonheilige van de jacht. Deze legende symboliseerde haar lijfspreuk 'spiritus et materia unum' (de verheffing van de geest boven de materie). Volgens de legende verscheen tijdens een wilde jacht op Goede Vrijdag een hert aan Hubertus, met in zijn gewei een oplichtend kruis. Tegelijk klonk een stem die hem waarschuwde dat wanneer hij het jagen niet zou staken hem de hel wachtte. De jager bekeerde zich en verkoos een geestelijk leven.

De legende kreeg niet alleen in Jachthuis Sint Hubertus gestalte, maar kwam eveneens tot uitdrukking in de sculpturen van de Nederlandse beeldhouwer John Rådecker (1885-1956). Hij werd gevraagd om een levensgroot hert te maken voor de driesprong in het Park. Het resulteerde in de 'Hinde', een kwetsbaar beeld als tegenhanger van het grote hert uit de Hubertuslegende.

Zijn tweede beeld was doorspekt met symboliek. Dit is een uit steen gehakt, liggend, hertengewei op ware grootte. Het 'Stenen Gewei' kreeg een plek aan de voet van de Franse Berg [nu gelegen in de beeldentuin], tegenover een (nooit geplaatst) kruis op de top. Het gewei duidt op de afgeworpen materie, terwijl het kruis zou verwijzen naar de geest: 'spiritus et materia unum'.

Beide beeldhouwwerken zijn in de jaren twintig van de vorige eeuw gemaakt door John Radaecker, in opdracht van Helene Kröller-Müller. Ze zijn vervaardigd uit Maulbronner zandsteen, waarmee ook het Grote Museum gebouwd zou moeten worden.¹³²

Figuur 55: 'De Hinde' of het 'Stenen Hert' van John Rådecker, foto door Jannie Gommans © NP Hoge Veluwe.

In de buurt van het Stenen Hert bij de Lange Laan stond vroeger een ijzeren voederkist [red. volgens Jacques Planta stond er alleen bij de Schuilkelder een ijzeren kist elders werden houten kisten gebruikt]. Hier lagen aardappelen en bieten in om aan de wilde zwijnen te voeren. Oud-jachtopziener Jan Venema vertelt over zijn herinneringen aan deze voederplek toen hij in 1963 net voor het Park was komen werken. Het noorden van het Park was toen apart ingerasterd voor de zwijnen. Op de voederplek stond een ijzeren kist. De jachtopzieners legden heidebalen tegen de kist aan tegen de vorst, maar iedere nacht wroetten de varkens de balen los. 'Dus de volgende dag moest je die heidebalen allemaal weer tegen die ijzeren kist aanzetten, om het tegen de vorst te beschermen. Maar ja, toch waren die aardappels zo hard bevroren, dat waren net van die kogeltjes. Die werden wel gevoerd aan die varkens en die vraten ook gewoon die hard bevroren aardappels op. Maar ja,

¹³² Archief Fred Ohmstede pdf. 7.

dat was toen één emmertje en dan nog een emmertje en dat was het. Toen in 1963, in die hele strenge winter, was er zoveel sneeuw, dat de Deelse weg van Hoenderloo naar de kop van Deelen helemaal dichtzat. Als je dan geconfronteerd wordt met een kist met hard bevroren aardappeltjes en daar komen de varkens, die staan je aan te kijken, van: “komt er nou nog wat, of niet?” “Ja, er komt wel wat, maar één emmertje, of twee. En daar moeten jullie het mee doen, tot de volgende dag.” Dat was voor ons, als jachtopzichter, de emotie naar het dier toe, de confrontatie, hè. Die die varkens en het weer met je hadden. “Ja, dat kan eigenlijk niet hè?”¹³³

Oud-jachtopziener Jan Venema vertelt dat er in totaal vier voederhutten in het Park waren: bij het Veentjesbos, het Stenen Hert, de Schuilkelder en het Bunterbos. Bij het Stenen Hert en het Veentjesbos stond ook een ijzeren voederkist.

‘En ik kan me nog herinneren, als je dan ging voeren en het was hártstikke koud. Dan kwam je bij zo'n voederhut en op de heuvel stond het wild je al op te wachten, van: “Nou er komt weer aardappel, of er komen een paar bieten?” Dan kwam je in zo'n hutje hè en dan was de temperatuur dus laten we zeggen net boven het vriespunt en dat voelde dan heel behaaglijk aan. En dan die reuk van die bieten en die aardappels en die stilte in die hut. Dan bleef ik soms hele tijden gewoon in die hut zitten, een beetje naar het wild kijken.’

Uitzichttoren

Bij de Kompagnieberg heeft vroeger een uitzichttoren gestaan. Deze staat genoteerd op de Bonnebladen uit 1933 en op de ANWB-kaart uit 1939. Ook wordt de uitzichttoren beschreven in een wandeling van het tijdschrift ‘De Wandelaar’ uit 1934.¹³⁴

Westerflier

Teun Harmsen, die vanaf 1920 in dienst was van het echtpaar Kröller-Müller en hielp met de aanleg van de tuin bij het Jachthuis, was verantwoordelijk voor de bloemstukken in het museum. De bloementuin was eerst op Westerflier en werd later, vanwege de lange fietsafstand, verplaatst naar een stuk voormalig bouwland op de Pampel.¹³⁵

De Wetbos

Op de kaart uit 1910 heet dit bos ‘het Eerste Bosch’. Het bos is later vernoemd naar het standbeeld van generaal De Wet, dat in de buurt van het bos geplaatst werd in 1921. Op de beheerkaart van 1938 heet het bos namelijk: De Wetbos. Het bos is aangeplant tussen 1910 en 1920. Op de Bonnebladen van 1906-1910 is het namelijk nog heide, en op de kaart van 1912-1921 is het bos (zie Figuur 56). Zie: *Standbeeld Generaal de Wet*.

¹³³ Interview met oud-jachtopziener Jan Venema (10-4-2014), transcript p. 3.

¹³⁴ Mondelinge mededeling Ron Reitsma, natuurgids van Het Nationale Park De Hoge Veluwe, 24-3-2014.

¹³⁵ Winnie van der Horst interviewde Teun Harmsen een schrijft hierover in: Winnie van der Horst, *Het rijke leven van Helene Kröller* (Ede 1998), 61-62.

Figuur 56: Het De Wetbos verschijnt voor het eerst als bos op de Bonnebladen van 1912-1921.

De Wetweg

Deze weg heet op de kaart uit 1910 'Prinsenweg'. De weg is later vernoemd naar het standbeeld van generaal De Wet dat aan deze weg geplaatst werd in 1921. Op de beheerkaart van 1938 heet de weg namelijk *De Wetweg*. Zie: *Standbeeld Generaal De Wet*.

3. VELDNAMEN NA PERIODE Kröller-Müller

Abessinië

Oud-jachtopzichter Jacques Planta vertelt dat dit bosje door oud-jachtopzichter Mel Liefink 'Abessinië' werd genoemd. Op deze plek werd namelijk een dennenbosje aangeplant in de tijd dat er oorlog was in Abessinië (Ethiopië), halverwege de jaren zeventig.

Andromedaven

Andromeda is de botanische naam voor lavendelhei. Deze dwergstruik die tot de heifamilie behoort, is in Nederland vrij zeldzaam en komt voor in levend hoogveen tussen het veenmos en in heivennen. Het plantje is ook bij de goedontwikkelde heideveentjes van het Andromedaven te vinden.¹³⁶ De veldnaam is waarschijnlijk relatief jong en bedacht door de Florawerkgroep van het Park.

Autobos

Deze bosnaam verschijnt voor het eerst op de Beheerkaart uit 1972. Meerdere medewerkers bedrijfsvoering vertelden mij hetzelfde verhaal dat de naam verklaart: één van de zoons van Anton en Helene Kröller-Müller had een auto in de prak gereden. Om een nieuwe auto te bekostigen, is vervolgens het perceel bos gekapt dat nu het Autobos heet.¹³⁷ Het gekke is alleen dat oud-jachtopzichter Jacques Planta, die van 1955 tot 1992 werkzaam was voor het Park, niet weet waarom het Autobos zo heet. Volgens Jacques wist Mel Liefink, zijn collega, ook niet waar de naam vandaan kwam.¹³⁸ Jan Venema, tevens oud-jachtopziener, die van 1963 tot 1998 in dienst was, weet ook niet wat de naam betekent.¹³⁹

Bommenlijntje

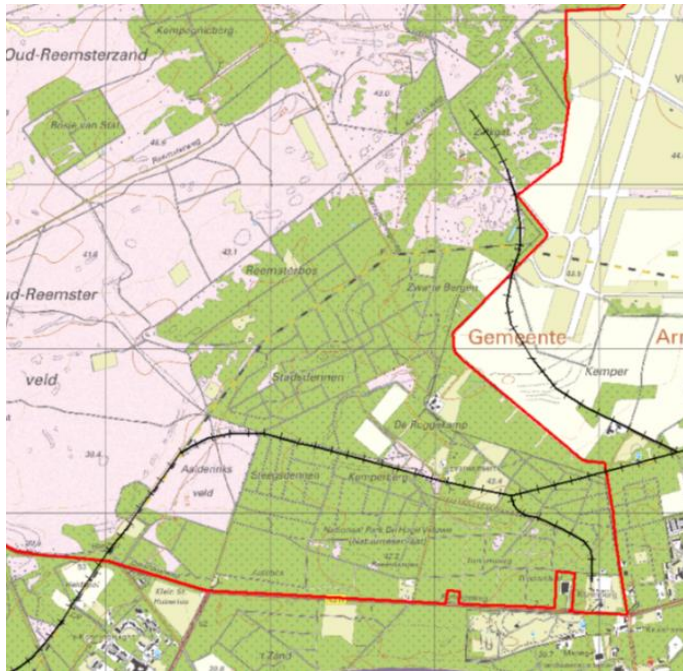
Een groot deel van het zuidwestelijk deel van het Park vormde tijdens de Tweede Wereldoorlog een militair vliegveld van de Duitse bezetter. Behalve rolbanen, hangars, bunkers en barakkenkampen, werd er ook een spoorlijn aangelegd om het vliegveld te voorzien van bouwmaterialen en munitie. Het spoor kwam vanaf Wolfheze, en had een speciale aftakking naar de Diogenesbunker (zie Figuur 59). Deze gigantische bunker vormde het zenuwcentrum voor de luchtverdediging van Nederland, België en het Ruhrgebied, en heeft tegenwoordig de status van Rijksmonument. Hoewel het spoor er niet meer ligt, is het Bommenlijntje nog terug te vinden in het landschap. Bijvoorbeeld op het Aalderinksveld, waar het met berken beplante dijkje het voormalig tracé van het Bommenlijntje aangeeft (zie Figuur 58).

¹³⁶ Jansen, A.J.M., J.H. Bouwman, J. Sevink, *Waterlandschap Hoge Veluwe: Visie op de natte gebieden in het Nationale Park de Hoge Veluwe*, Unie van Bosgroepen (Ede 2013), 18 en mondelinge mededeling Richard van de Vegte, medewerker bedrijfsvoering, 2-4-2014.

¹³⁷ Joop van der Schee, Johan Wensink en Richard van de Vegte, alle drie medewerkers bedrijfsvoering, vertelden mij dit verhaal. (voorjaar 2014). Richard van de Vegte meende zich te herinneren dat er in het Stormboek van halverwege de jaren 70 over geschreven is, maar ik kon het verhaal in dit boek niet terugvinden.

¹³⁸ Interview met oud-jachtopziener Jacques Planta, 6-3-2014, transcript p. 27.

¹³⁹ Interview met oud-jachtopziener Jan Venema, 10-4-2014, transcript p. 4.

Figuur 57: Het tracé van het Bommenlijntje. De huidige grens van het Park is met een rode lijn aangegeven.

Figuur 58: Het Bommenlijntje over het Aalderinksveld¹⁴⁰

Figuur 59: Diogenesbunker¹⁴¹

¹⁴⁰ <http://dickveerman.nl/vliegveld-deelen/het-bommenlijntje/>

¹⁴¹ <http://www.bunkerfotos.nl/schaarsbergen.htm>

Bosje van Staf

Het Bosje van Staf werd voorheen 'Konijnenbos' genoemd. Op de beheerkaart van het Park uit 1938 wordt de naam al genoemd ('Konijnenbosch'). Op de beheerkaart van 1972 wordt op de plek vermeld: 'Konijnenbos (Staf bosje)', waarna de naam vervolgens op de kaarten verschijnt als 'Bosje van Staf'.

Een artikel van Jan Trapman in de Schouw uit 2002 gaat uitgebreid in op de herkomst van de naam. Het bosje zou door de heer Krölller zijn aangelegd voor de konijnenjacht. Dit baseert Trapman op gesprekken met verschillende (oud-)medewerkers van het Park. Daar zou de oorspronkelijke naam 'Konijnenbos' vandaan komen. Het bosje is vervolgens van naam veranderd na een incident met Cornelis Staf (1905-1973), die tijdens de jacht in een konijnenhol zou zijn gestapt en daarbij zijn been hebben bezeerd. Wanneer dit incident precies plaatsvond is helaas onbekend: waarschijnlijk net na de Tweede Wereldoorlog. Staf was onder andere minister van Oorlog en Marine tussen 1951 en 1959. Staf was een deskundig jager; zo was hij lid van de jachtclub van Deelen. Mel Liefstink, voormalig chef jachttopzichter die aanwezig was bij het incident, vertelt hierover in een interview uit 1988: 'Net na de oorlog zaten er veel vossen in het Park. Dus we hielden een paar vossenjachten. Op één daarvan waren Staf en Mansholt aanwezig. Staf schiet op een vos en schiet die vos aan. Hij gaat daarna met zijn kromme benen achter die vos aan en toen viel hij. Hij heeft die vos uiteindelijk nog wel te pakken gekregen. Sedertdien wordt die plaats 'Bosje van Staf' genoemd'. Trapman sprak ook met de dochter van Staf en haar neef. Hun verhaal is identiek aan dat van Liefstink, alleen het slot neemt een andere wending: volgens de familie dreigde Staf aangevallen te worden door aangeschoten grofwild (wild zwijn of bok) en klom hij daarom in een boom. Enerzijds lijkt dit een sterk verhaal: deze versie komt ook niet terug bij Liefstink. Anderzijds kan Liefstink vergeten zijn het te vertellen (hij was toen al op leeftijd). Of Staf echt in de boom is geklommen blijft dus een mysterie.¹⁴²

Oud-jachttopziener Jacques Planta vertelt over de naam:

'Nou, ik weet wat Liefstink mij verteld heeft: Ze waren daar op de konijnenjacht. En dan hoofdzakelijk met fretten. Die zet je in de grond. De fret gaat erin en jaagt die konijnen de grond uit. Maar een vos is er ook bang voor. Als je een fret in de grond zet, gaat een vos ook lopen en in één van die gaten had een vos gezeten. En die vos loopt en Staf schiet en hij raakt 'm niet goed. Staf in volle vaart erachter aan en valt. Hij staat weer op, loopt, schiet weer, en valt weer. En vandaar, als ze weer gingen fretteren, dan zeiden ze: "waar gaan we?" "Ah, bij het Bosje van Staf", zeiden ze dan. Daar, waar Staf gevallen is. En zo werkt dat. Zo heeft Mel Liefstink het mij verteld.'¹⁴³

Brandvijver

Deze vierkante blusvijver is in 1986 aangelegd op verzoek van de brandweer. De vijver werd aangelegd omdat er in het zuiden van het Park niet genoeg bluswater voorhanden was.¹⁴⁴

Chicane

Door de groene mannen wordt deze bocht in de weg Chicane genoemd, naar de dubbele haakse bochten in een raceparcours. Medewerker bedrijfsvoering Richard van de Vegte noemt de plek 'Bert van de Meijden bocht'. Bert was landschapsarchitect die bij het Park heeft gewerkt als vervangende dienstplicht. Hij ontwierp de bocht. De lus in de weg werd aangelegd om het verkeer snelheid te laten minderen.¹⁴⁵

¹⁴² Jan Trapman, 'Het Bosje van Staf', *De Schouw* 2002 (4), 8-11.

¹⁴³ Interview met oud-jachttopziener Jacques Planta, 27-2-2014. Transcript p. 10.

¹⁴⁴ Archief Fred Ohmstede, pdf. 1 en Interview met Richard van de Vegte, 20-2-2014.

¹⁴⁵ Interview met medewerker bedrijfsvoering Richard van de Vegte, 20-2-2014.

Commissarissenbos

Dit bos werd in de herfst van 1996 aangeplant door de commissarissen van de koningin, waaronder Jan Terlouw (Gelderland). Volgens medewerker bedrijfsvoering Hans Solleveld stellen de beuken de hoofdsteden van de verschillende provincies voor, alsof zij op een denkbeeldige kaart zijn aangeplant.¹⁴⁶ De beuken werden aangeplant om te vieren dat de gemeente Ede meer dan 100.000 inwoners telde. Een maand voordat het Commissarissenbos werd aangeplant, plantten de ouders van Dennis Vis de eerste boom van het Geboortebos. (zie: *Geboortebos*).

Dummy-dorp

Het woord 'dummy' staat voor iets wat nageemaakt is. Dummydorp betekent dus 'nepdorp'. Het zuidoosten van het Park werd tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetter gebruikt als militair vliegveld. Er werden bunkers, commandocentra, onderhoudsgebouwen, hangars en rolbanen aangelegd. De meeste gebouwen leken op boerderijen, maar waren eigenlijk bunkers met dikke muren en plaatstalen luiken voor de ramen. Op de plek die nu 'Dummydorp' wordt genoemd, stonden echter geen woonhuizen. Er stonden stenen gebouwen waar munitie werd opgeslagen.¹⁴⁷

Figuur 60: Uitsnede uit een kaart van Vliegveld Deelen uit 1945. Het huidige Dummydorp is het gele vlak ten noorden van de Zwarte Bergen. De rode vierkantjes zijn volgende de legenda stenen huizen. (www.geldersarchief.nl Archief Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe)

¹⁴⁶ Interview met medewerker bedrijfsvoering Hans Solleveld, 7-3-2014.

¹⁴⁷ Aafke Kylstra, Anke de Ridder en Willem van der Wulp, *Gebiedsvisie Militair Luchtvaartterrein Deelen* (HU, Erfgoed en Ruimte, 2012-2013), 18.

Eikehoutbergen

Deze veldnaam staat voor het eerst op de beheerkaart uit 1972. Het gebied dat met de naam wordt aangeduid, is een heuvelig terrein waar veel eiken groeien. Het eikenbos, dat ook als hakhout werd gebruikt, is vroeger overstoven met zand. Bij onderzoek is een begraven stam gevonden die uit 1760 bleek te komen.¹⁴⁸ Er komen ook eikenclusters voor, waarvan enkelen eeuwen oud. Een eikencluster is een groep grillige stammen die afkomstig zijn van één individu (en dus genetisch hetzelfde zijn). Deze clusters ontstonden doordat het gebied met zand vol gestoven raakte.¹⁴⁹ Het bos is op de kadasterkaart van 1832 al aanwezig.

Eikencarré

Dit is een vierkant veldje (carré betekent vierkant) dat omzoomd is met eikenbomen. De naam is bekend onder de *groene mannen* maar is niet teruggevonden op oude kaarten.

Het Eiland

Oud-jachtopziener Jacques Planta vertelt dat hij met zijn collega's een doorbraak heeft gemaakt in het oorspronkelijke ontwerp van de vijverpartij bij Jachthuis Sint Hubertus, waardoor er een eiland ontstond. Jacques noemt het een 'vogeleiland' dat bedoeld was voor de ganzen die daar rustig zouden kunnen broeden, zonder dat de vossen de eieren weg konden halen.¹⁵⁰ Inmiddels is het geen eiland meer: de park- en tuinaanleg van Jachthuis Sint Hubertus zijn weer teruggebracht naar de kracht van het oorspronkelijke ontwerp van architect H.P. Berlage.

Eilandbos

De naam van dit bos staat niet op kaarten, maar is wel bekend onder de *groene mannen*. Zij noemen dit bos Eilandbos, omdat het als een eiland in het open heidelandschap ligt.¹⁵¹

Geboortebos

Dit bos – ook wel het Babybos genoemd¹⁵² – is vanaf 1996 aangelegd, toen de honderdduizendste inwoner van de gemeente Ede (Dennis Vis) geboren werd. Zijn ouders, en de ouders van de honderd baby's in de gemeente die na hem werden geboren, mochten een eik planten.¹⁵³ (zie: *Commissarissenbos*). Het bos is in de natuur opgegaan.

Gymnasiumvallei

Oud-jachtopziener Jacques Planta vertelt dat het een veldje heide was dat vol stond met jonge dennetjes. In de jaren zeventig hebben leerlingen van het Gymnasium, die op zomerkamp waren op de Veluwe, deze dennen getrokken.¹⁵⁴

Hertenbos (noordelijk)

Oud-jachtopziener Jacques Planta, die van 1956 tot 1992 voor het Park werkte, vertelt dat daar altijd veel herten te vinden waren. Met herten bedoelt hij de mannetjesherten, niet de hinds. In de tijd dat Jacques jachtopziener was, was het Park door middel van rasters verdeeld in een noordelijk cultuurgedeelte, de wildbaan (het middenstuk), en een zuidelijk cultuurgedeelte. De edelherten en

¹⁴⁸ Cultuurhistorische GIS-database van NPDHV, thema 'historische ecologie'.

¹⁴⁹ Maes, Bert en Chris Rövekamp, 'Oude boskernen op de Veluwe, een nieuwe beheervisie gewenst', *De Levende Natuur*.

¹⁵⁰ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 6-3-2014, transcript p. 22. Audio-opname beschikbaar.

¹⁵¹ Mondelinge mededeling Johan Wensink, medewerker bedrijfsvoering, 26-2-2014.

¹⁵² Mondelinge mededeling Hans Solleveld, medewerker bedrijfsvoering, april 2014.

¹⁵³ Archief Fred Ohmstede, pdf. 3.

¹⁵⁴ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 27-2-2014, transcript p. 19. Audio-opname beschikbaar.

moeflons zaten in de wildbaan. Het Hertenbos hoorde daar ook bij, en het raster liep daar omheen. In het noordelijk cultuurgedeelte zaten veel zwijnen, in het zuidelijk gedeelte veel reeën.¹⁵⁵

Hertjesweg

Deze naam komt pas voor op de kaarten van de laatste paar jaren. De weg heet waarschijnlijk zo omdat zij naar het Stenen Hert toe loopt. (Zie: *Stenen Hert*).

Huize Jeekel

Hendrik Jeekel zat vanaf 1942 in het bestuur van de Kröller-Müller Stichting.¹⁵⁶ Volgens oud-jachtopziener Jacques Planta was Jeekel een kennis van Anton Kröller en kreeg hij van Kröller toestemming om hier een huis te laten bouwen. Dit huis kon niet worden verworven: als hij kwam te overlijden zou het weer op de familie Kröller-Müller vervallen.¹⁵⁷ Het is in 1938 gebouwd en is ontworpen door F.A. Eschauzier.¹⁵⁸

Jeneverbessenbos

Volgens Richard wordt het geheel het Jeneverbessenbos genoemd, en het gedeelte achter de afrastering het Jeneverbessenreservaat. Richard vertelt dat het hek er expres doorheen is geleid zodat een deel van het Jeneverbessenbos achter de afrastering zou komen en dus beschermd zou zijn tegen het wild.¹⁵⁹ Jacques Planta vertelt dat de jeneverbessen 'nogal werden vernield door de herten in de tijd dat ze het gewei vegen. Dan raggen ze met dat gewei d'r langs. Maar ook wel in de bronsttijd. Dan slaan ze met dat gewei door de takken heen enzo, om zich een beetje af te reageren. Daarom hebben ze dit stuk apart ingerasterd.'¹⁶⁰

Kamelenbulten

Dit gebied wordt door de *groene mannen* de Kamelenbulten genoemd omdat het fietspad hier achtereenvolgens over twee grote heuvels gaat.¹⁶¹

Kinderbos

Dit bos werd in april 1985 aangeplant ter gelegenheid van het vijftig jarig bestaan van het Park. Het is opgedragen aan alle kinderen die in Nederland geboren zijn op 26 april 1985. Voor elk kind dat op die dag geboren is, is een eik geplant.¹⁶² Inmiddels zijn de eiken uitgegroeid en is het bos teruggegeven aan de natuur. Een steen met opschrift herinnert nog aan deze gebeurtenis.

Klein St.Hubertus

Deze naam laat zich moeilijk verklaren. Geen van de (oud-)medewerkers die ik ernaar vroeg, had ook maar enig idee waar de naam vandaan komt. De naam wordt sinds 1972 op de beheerkaarten vermeld. De enige verwijzing naar een mogelijke verklaring van de naam, vond ik in een artikel in *de*

¹⁵⁵ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 6-3-2014, transcript p. 30. Audio-opname beschikbaar.

¹⁵⁶ *Natuur en kunst: De Hoge Veluwe*, Henk Beukhof e.a. red. (Zwolle 2005), 177.

¹⁵⁷ Interview met oud-jachtopziener Jacques Planta, 27-2-2017, transcript p. 12.

¹⁵⁸ <http://zoeken.nai.nl/CIS/project/8355> (bezoekt op 1-5-2014) en *Cultuurhistorische analyse*, 224.

¹⁵⁹ Mondelinge mededeling Richard van de Vegte, medewerker bedrijfsvoering, 24-3-2014.

¹⁶⁰ Interview met oud-jachtopziener Jacques Planta (6-3-2014), transcript p. 6-7. Audio-opname en transcript beschikbaar.

¹⁶¹ Mondelinge mededeling Richard van de Vegte, medewerker bedrijfsvoering, 12-3-2014. Audio-opname beschikbaar.

¹⁶² Archief Fred Ohmstede, pdf. 5.

Schouw over boerenhofstede het Dal. In het artikel wordt een naamloze vennootschap met dezelfde naam genoemd: “N.V. Klein st Hubertus’ koopt het Dal”.¹⁶³

Komkommergat

Op deze plek werden vroeger de herten bijgevoerd, onder andere met groente. Er waren wel eens herten die met een komkommer of stokbrood in hun bek liepen.¹⁶⁴

Koningsbeuken

De naam van deze beukengroep is bij meerdere (oud-)medewerkers en vrijwilligers bekend.¹⁶⁵ Zij denken dat deze beuken ‘de Koningsbeuken’ worden genoemd omdat het tracé van de oude Koningsweg er dwars doorheen loopt.¹⁶⁶ (zie: Koningsweg)

Figuur 61: De Koningsweg loopt door de Koningsbeuken heen.

Kop van het afweergeschut / Moffenbult

Deze bult wordt ook wel ‘de Moffenbult’ genoemd (al wordt erbij gezegd dat het eigenlijk niet zo genoemd mag worden)¹⁶⁷. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hier een inschietheuvel die gebruikt werd om de machinegeweren van vliegtuigen te testen. De heuvel werd ingericht naar het noorden, zodat de afdwalende kogels op het Deelense Veld terecht kwamen waar ze weinig schade aan konden richten.¹⁶⁸

¹⁶³ Wim Wilhelm, ‘Boerenhofstede het Dal’, *De Schouw* 2001 (2), 3-5, 5. Er staat ook: 10 dec 1936 ‘NV Klein St Hubertus’ Willem van den Brand f 3000,- M.F.D.E. Horst.

¹⁶⁴ Mondelinge mededeling jachtopzieners van het Park, voorjaar 2014.

¹⁶⁵ Jacques Planta (6-3-2014), p. 12; Richard van de Vegte, (12-3-2014), p. 1; mondelinge mededeling Gerrit Breman (13-3-2014), vrijwilliger van het Park.

¹⁶⁶ Jacques Planta vertelde dat hij de verklaring van de naam (dat het verband houdt met de Koningsweg) van Richard van de Vegte heeft. Richard zegt dat de naam al langer bestaat, dat hij het niet bedacht heeft. Gerrit Breman (vrijwilliger van het Park) vertelde me dat hij ontdekte dat de Koningsweg er langs liep en dit aan Richard vertelde. Gerrit suggereerde dat het iets met de naam te maken zou kunnen hebben, maar dit weet hij niet zeker.

¹⁶⁷ Jacques Planta, 6-3-2014, p. 26; Richard van de Vegte, 12-3-2014, 3.

¹⁶⁸ Veerman, *Vliegveld*, 220

Landschappentuin

In 1973 werd een heemtuin aangelegd met de naam Observatiebos. In 1988 vond een renovatie plaats en werd de naam gewijzigd in Landschappentuin. “Hier stonden vroeger een bijenkast met een glasplaat ervoor, een volièrre, een houtzaagloods, een mierenhoop en een observatieplek om vogels te bekijken.”¹⁶⁹ In 1995 werd het terrein opnieuw heringericht met als doel om het educatieve karakter én de aantrekkelijkheid van de tuin als wandelgelegenheid te vergroten. Met de aanleg van het Landschappenpad in 2011 heeft de Landschappentuin zijn functie verloren.

Meneer en Mevrouw

Deze twee beuken, naast elkaar in het open veld, aan de zuidzijde van het Deelense Veld, zijn genoemd naar Anton en Helene Kröller-Müller.

Oliecrisiswegje

Ten tijde van de oliecrisis (1973) moest er in Nederland spaarzaam worden omgegaan met benzine. Oud-jachtopziener Jacques Planta vertelt dat hij en zijn collega's deze weg er tijdens de oliecrisis hebben ingereden met hun brommer (een Solex) om zo een kortere route te hebben naar de hertenvoederplaats.¹⁷⁰

De Plijmen

Hier heeft lange tijd een vangkooi gestaan om zwijnen te vangen, die dan weer werden uitgezet in het noordelijk cultuurgedeelte, zo vertelt oud-jachtopzichter Jacques Planta. Hij werkte van 1956-1992 voor het Park. In die tijd waren het noordelijk en zuidelijk cultuurgedeelte apart ingerasterd. Het was de bedoeling dat de wilde zwijnen in het noordelijk cultuurgedeelte bleven. Ze wisten echter vaak door gaten in het raster te kruipen, of liepen over de wildroosters heen. Daarom stond er een vangkooi in de Plijmen. Als er een zwijn gevangen was, werd de kist op een klein laadbakje van een auto vervoerd naar het noordelijk cultuurgedeelte, waar het beest werd vrijgelaten.¹⁷¹

De Reeënbosjes

In de tijd dat Jacques Planta jachtopziener was (van 1956 tot 1992), was het Park door middel van rasters verdeeld in een noordelijk cultuurgedeelte, de wildbaan (het middenstuk), en een zuidelijk cultuurgedeelte. De edelherten en moeflons zaten in de wildbaan. In het noordelijk cultuurgedeelte zaten veel zwijnen, in het zuidelijk gedeelte veel reeën. Jacques vertelt: ‘Omdat de vegetatie hier beter is als in het noordelijk cultuurgedeelte, [...] had je hier, op de Kemperberg, veel mooie, kapitale reebokken. We gingen hier wel met netten die reeën vangen, en die brachten we dan over naar het noordelijke cultuurgedeelte. Ik heb het gezien: dan hadden we reebokken gevangen en die sprongen (mn als ze opgejaagd werden) tussen dat gaas en het prikkeldraad door d'r uit weer terug. Die kwamen uiteindelijk weer op de Kemperberg terecht.’¹⁷²

Schaapsweide

Op de Schaapsweide hebben decennialang koeien gegraasd. Zij zijn te zien op een filmopname uit 1949 (zie Figuur 62). Volgens oud-jachtopziener Jacques Planta waren de koeien er halverwege de

¹⁶⁹ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 6-3-2014, transcript p. 26. Audio-opname beschikbaar. Interview Richard van de Vegte, medewerker bedrijfsvoering, 20-2-2014, transcript p. 2. Audio-opname beschikbaar.

¹⁷⁰ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 27-2-2014, transcript p. 17-18. Audio-opname beschikbaar.

¹⁷¹ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 27-2-2014. Transcript p. 31. Transcript en audio-opname beschikbaar.

¹⁷² Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 6-3-2014, transcript p. 30. Audio-opname beschikbaar.

jaren zeventig nog steeds. Langs de weg stond een meidoornhaag als afrastering voor de koeien. Omdat de mest van de koeien naar de vijver doorsijpelde, en de vijver steeds viezer werd, is besloten de koeien weg te halen.¹⁷³

Medewerker bedrijfsvoering Richard van de Vegte en oud-jachtopziener Jacques Planta vertellen dat er in hun tijd nooit schapen hebben gelopen op de Schaapsweide. Richard denkt dat het veld zo heet vanwege de Schapenzuring die er vroeger overvloedig groeide. Volgens Richard hebben er vroeger ook koeien gegraasd bij de Veentjesweide (ten zuiden van de vijver bij het Jachthuis).¹⁷⁴

Figuur 62: Koeien voor het Jachthuis. Bron: Beeld en geluid, film uit 16-8-1949: rapportage van het bezoek van Indonesische gedelegeerden aan o.a. de Hoge Veluwe tijdens de Ronde Tafel Conferentie

Schuilkelder

In 1939 werd, op initiatief van Helene Kröller-Müller, besloten een ondergrondse kunstbewaarpplaats (bunker) te bouwen om de kunstcollectie in geval van nood in te kunnen onderbrengen. Helene overleed in 1939 en heeft de bouw van de bunker niet meer meegemaakt. In juli 1940, toen de oorlog inmiddels al was begonnen, was de schuilkelder klaar en werden er schilderijen in ondergebracht.¹⁷⁵ Boven de ingang van de bunker staat een Latijnse tekst, die betekent:

Om te voorkomen dat de muil van Mars de werken van kunst verslindt is deze kelder vier jaar geleden ontworpen. Daar nu de razernij toeneemt van de godheid die oorlogen bemint, is deze kelder bedekt en verborgen onder een hoge heuvel zand. (vertaling van A.C. Haak)¹⁷⁶

Deze kunstbewaarpplaats is in de jaren '50/'60 ook gebruikt voor de opslag van drukwerk.¹⁷⁷

De naam Schuilkelder verwijst niet alleen naar deze bunker, maar ook naar het gebied eromheen. Dwars door dit bosgebied loopt een rechte weg. Oud-jachtopziener Jacques Planta vertelt dat dit brede zandpad is aangelegd voor de drijfjacht. 'Dit pad hebben wij er indertijd nog ingehakt.' Langs het pad (dat geen naam heeft volgens Jacques) stonden de jagers. De drijvers dreven vanaf de Houtkampweg naar de Kronkelweg. Dat was moeilijk drijven volgens Jacques, omdat het een scheef stuk was: de noordelijke drijvers moesten sneller lopen dan de zuidelijke, zodat ze wel tegelijk aankwamen op de Kronkelweg.¹⁷⁸

¹⁷³ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 6-3-2014, transcript p. 22. Audio-opname beschikbaar.

¹⁷⁴ Interview met Richard van de Vegte, medewerker bedrijfsvoering, 12-3-2014.

¹⁷⁵ P.B. Hofman en A.C. Haak, *De Hoge Veluwe van 1935 tot 1950: crisis, bezetting en wederopbouw* (Lochem 2006), 82.

¹⁷⁶ Hofman en Haak, *Veluwe* (2006), 82.

¹⁷⁷ Henk Beukhof

¹⁷⁸ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 6-3-2014. Transcript p. 1. Audio-opname beschikbaar.

Figuur 63: De Schuilkelder (www.straatkaart.nl)

Het gebied was vroeger veel opener dan tegenwoordig. Jacques vertelt dat hij, toen hij op de Pampel kwam wonen in 1956, vanaf de Pampel het Monument de Wet kon zien. Daartussen was het toen helemaal kaal, op wat oude vliegdennen na. Maar in de loop van de jaren ontstond er een laag bos van vliegdennen, dat alsmaar hoger groeide, tot het huidige vliegdennenbos.¹⁷⁹

Sickesze Dennen

Oud-jachtopziener Jan Venema vertelt over een gebeurtenis toen hij nog vrij jong was en nog niet zo lang werkte voor het Park. Het was tijdens een drijfjacht door de Sickesze Dennen. Bij de drijfjachten werden de jachtopzieners geholpen door jagers van het Sint Hubertus Gilde. Bij dit gilde waren ook vooraanstaande mannen aangesloten, zoals meneer van Heek, van de bekende familie in de Enschedese textielindustrie. 'Het was zó allemachtig koud! We dreven toen "de Sickesze Dennen", echt een lange drift, vanuit het Dienstgebouw helemaal langs het raster de Sickesze Dennen door. En aan het eind van de Sickesze Dennen, daar zat Van Heek. En die kon je uittekenen, met hoge militaire schoenen en zo'n legerjas en een hoedje. En dan ging die man - en die was dus echt al op leeftijd - die ging daar zitten, zo. Die zat daar als een standbeeld. Toen dacht ik: "wat bezielt die lui om daar gewoon, voor lange tijd, met een straffe oostenwind - het is daar zo kaal als wat - te zitten?" Dus ik ging naar die Van Heek toe, en ik zeg: "meneer van Heek, nog geschoten?" Nee, hij had niks geschoten. Ik zei: "maar meneer van Heek, mag ik u eens een vraag stellen? Wat bezielt u eigenlijk om hier zo lang in die kou te zitten? Heeft u er nog wel lol aan?" Ja, hij had er nog wel lol aan. Hij vond het helemaal geweldig. En ik weet nog wel dat hij zei: Jan, weet je hoe ik mij nou voel? Net zoals een varken, dat in zijn nest ligt en de regen en de wind en de vorst en de sneeuw over hem heen gaan. Zo voel ik het ook. Wat het varken voelt, voel ik ook." Dus hij verplaatste zich, zijnde mens, jager, in hoe het dier het misschien wel voelt. Die intentie, van dat gebeuren, dat wilde hij proeven.' Jan vertelt daarna: 'Ik voel me eigenlijk ook nooit eenzaam in de natuur. Ook al ben ik de hele dag alleen. Of twee dagen alleen. Ik associeer me net zoals die Van Heek met dat soort dingen, met de kou, of met de vlucht ganzen die door de lucht gaat, of het dier wat ik zie, weet je wel, of de boom die in het bos staat. En als ik de wind hoor, nu het blad aan de bomen gaat, klinkt de wind donkerder dan in de winter; dan is het blad eraf. Dat geeft voor mij een ander geluid. Niemand die daar op let. Maar ik wel.'¹⁸⁰

¹⁷⁹ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 6-3-2014. Transcript p. 3-4. Audio-opname beschikbaar.

¹⁸⁰ Interview met oud-jachtopzichter Jan Venema, 10-4-2014, transcript p. 13-14. Audio-opname beschikbaar.

Sintelweg

J.B.C. Sickesz had rond 1840 de grens tussen zijn gebied en het eigendom van Jacob Rooseboom geaccentueerd door tussen zijn eigen gebied en de Bunt een weg aan te leggen, de huidige Sintelweg. Aan de oostkant van deze weg plantte hij een strook dennen en een strook hakhout, 'alsof hij daarmee wilde aangeven, dat men zijn gebied aan die zijde niet meer mocht betreden en dat iedere reiziger die van de Pampel kwam, voortaan slechts van twee wegen gebruik mocht maken: van de huidige Houtkampweg naar Hoenderloo of van de Hoog Barelscheweg richting Hoog Baarlo,' aldus Bram Haak.¹⁸¹ 'Sintel' betekent metaalslak, houtskool, of grind. Sintelweg betekent ook wel: verharde weg. Een atletiekbaan wordt ook wel sintelbaan genoemd. Waarschijnlijk is de Sintelweg bij aanleg verhard (met grind) en kreeg hij daarom zijn naam.

Telefoonweg

Oud-jachtopziener Jacques Planta vertelde dat hij de naam pas hoorde nadat hij in 1992 met pensioen is gegaan. Hij neemt aan dat het te maken heeft met de telefoonkabel die naar huize Jeekel loopt, evenals een hoofdspanningskabel om Huize Jeekel van stroom te voorzien. De Telefoonweg loopt namelijk ongeveer langs deze kabels.¹⁸²

Tonnenberg

Oud-jachtopziener Jan Venema kent een verhaal over deze berg: 'En of dat nou een aangedikt verhaal is, of aan de grote fantasie ontsproten is. Als iemand wat had uitgevreten, dan werd die plaatselijk berecht en in een ton gedouwd. In de ton waren spijkers geslagen. Hij werd van die berg afgeduwd, in die ton. Dus die kreeg af en toe een keer een spijker in zijn bil of wat dan ook. En zo werden die mensen afgestraft die wat uitgevreten hadden. Vandaar de naam Tonnenberg.' Jan heeft dit verhaal gehoord van een oud-medewerker (Mel Liefink) van de Hoge Veluwe, toen Jan net kwam werken voor het Park (1963).¹⁸³

Tonnenlaan of Tonnenweg

Oud jachtopzienaars Jacques Planta en Jan Venema kennen deze naam nog. Jacques noemt het de 'Tonnenlaan', Jan het 'Tonnenweggetje'. De naam werd volgens Jacques al gebruikt toen hij voor het Park kwam werken in 1956.¹⁸⁴ Oud-jachtopziener Jan Venema vertelt een verhaal over het ontstaan van de naam. 'Het verhaal is: je had daar bewoning, rond de Lange Laan. Hetzij kleine boerderijtjes of kleine nederzettinkjes aan het eind van de Tonnenlaan. En die mensen die hadden geen waterleiding. Maar die moesten natuurlijk wel water hebben. Je had overal punten waar ze water vandaan haalden, waar ze putten hadden geslagen of wat dan ook. En dan hadden ze een platte kruiwagen en op die platte kruiwagen stond een grote ton. Die ton die werd dan gevuld met water en dat was dan weer hun watervoorraad.' De mensen gingen dus over dat Tonnenlaantje om hun water te halen, aldus Jan. Hij denkt dit verhaal gelezen te hebben in een boek van A.B. Wigman of het gehoord te hebben van medewerkers.¹⁸⁵ Fred Ohmstede schrijft dat de naam vermoedelijk te danken is aan het feit dat keuterboertjes via deze weg hun water in tonnen gingen halen¹⁸⁶.

¹⁸¹ Haak, *Veluwe*, 119.

¹⁸² Interview met Jacques Planta, 27-2-2014, p. 11-13.

¹⁸³ Interview met oud-jachtopziener Jan Venema, 10-4-2014, transcript p. 5. Audio-opname beschikbaar.

¹⁸⁴ Interview met oud-jachtopzichter Jacques Planta, 6-3-2014, transcript p. 22. Audio-opname beschikbaar.

¹⁸⁵ Interview met oud-jachtopziener Jan Venema, 10-4-2014, transcript p. 4-5. Audio-opname beschikbaar.

¹⁸⁶ Archief Fred Ohmstede, pdf. 7.

Verdronken Bos

Het Verdronken Bos ligt aan de westzijde van het Park, tegen de provinciale weg aan. In de jaren zestig kon het gebied 's winters onder water staan.¹⁸⁷ Oud-medewerker Bart Boers schoot hier vroeger wintertalingen. Bij de aanleg van het ecoduct Oud-Reemst heeft het Park de provincie gewaarschuwd dat een verdiepte ligging wateroverlast zou kunnen geven. Die waarschuwing heeft de provincie in de wind geslagen, met als gevolg dat er een pomp geplaatst moest worden om de provinciale weg onder het ecoduct bij heftige regenval, droog en begaanbaar te houden.

Figuur 64: De overstroomde Harderwijkerweg ter hoogte van het Lage Veld, 1967. (Bron: Archief van Het Nationale Park De Hoge Veluwe).

Vogelvijvers

Voordat rond 1995 de binnenrasters van het Park werden weggehaald, was het Park in drie delen verdeeld. In het noordelijk cultuurgedeelte zaten reeën, maar vooral zwijnen. Medewerker bedrijfsvoering Richard van de Vegte vertelt dat veel van hun kalven door de zwijnen werden opgegeten. Reeëngeiten zijn wat dat betreft slechte moeders: ze doen weinig om hun jongen te beschermen. Het RIN deed onderzoek naar het effect van zwijnen op de reeënstand. Om kalven voor zwijnen te beschermen, is 25 ha ingerasterd, waarin (op Kemperberg of Naardermeer) gevangen reeën werden uitgezet. Dit gebied werd toen de Reeëntuin genoemd. Nadat het onderzoek was afgerond, is het raster verlaagd. De reeën konden over het raster heen springen, maar de zwijnen niet, waardoor de reeën hier konden kalven zonder gevaar te lopen. Rond 1975 is het raster om de Reeëntuin weggehaald. De vijvertjes binnen de Reeëntuin werden de Vogelvijvers genoemd.¹⁸⁸

Zanddepot

Hier is het zand gedeponeed dat bij het stuifzand project van de Pollen is afgegraven.¹⁸⁹ Zie: *de Pollen*.

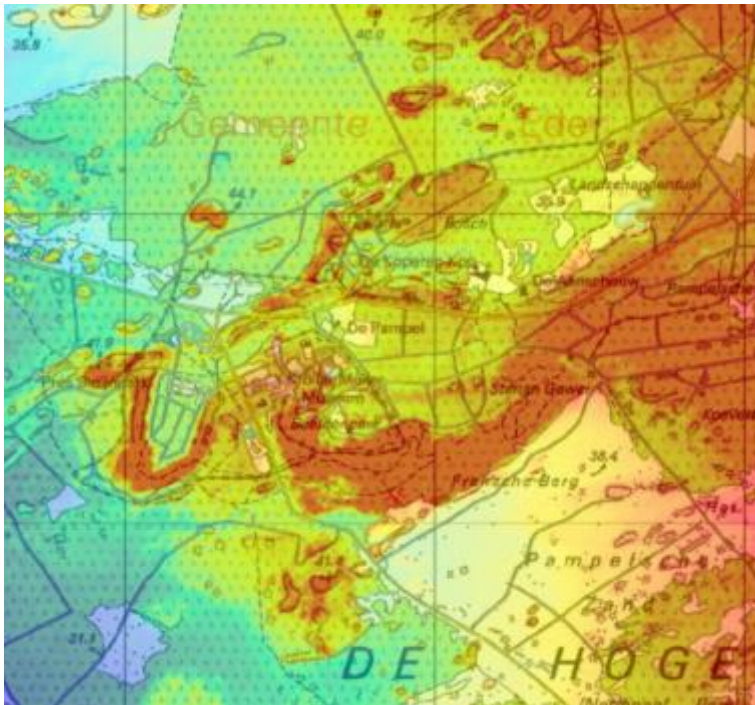
¹⁸⁷ Jansen, A.J.M., J.H. Bouwman, J. Sevink, *Waterlandschap Hoge Veluwe: Visie op de natte gebieden in het Nationale Park de Hoge Veluwe*, Unie van Bosgroepen (Ede 2013), 33-34.

¹⁸⁸ Mondelinge mededeling Richard van de Vegte, medewerking bedrijfsvoering (18-3-2014).

¹⁸⁹ Interview met Johan Wensink, medewerker bedrijfsvoering, 26-2-2014.

Zeven Heuvelen

De Zeven Heuvelen is een benaming voor de stuifwal die rond de Pampel ligt.

Figuur 65: De Zeven Heuvelen

Zinkgat

Deze naam verwijst naar een plek waar het overtollig regenwater van het vliegveld weg kan lopen. Het wordt ook wel 'vloeigat' genoemd. Het gebied eromheen wordt ook het Zinkgat genoemd.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Richard van de Vegte, medewerker bedrijfsvoering.

Bibliografie

- Archief Fred Ohmstede (Het Nationale Park De Hoge Veluwe). (Fred Ohmstede was lange tijd vrijwilliger van het Park. In de pdf-nummers 1-8 worden veldnamen uit het Park op alfabetische volgorde behandeld. In pdf-nr. 9 staan de veldnamenlijsten van Wigman en Ohmstede.)
- Beijers, Henk, Geert-Jan van Bussel en Gerald van Berkel, *Veldnamen als historische bron: een handleiding voor methodisch onderzoek* ('s Hertogenbosch 1991).
- Beukhof, Henk e.a. red. *Natuur en kunst: De Hoge Veluwe*, (Zwolle 2005).
- Borsen, Oscar, Joanneke Smalbraak en Dennis Worst, *De Hoge Veluwe: een gelaagd landschap: de landschapsgeschiedenis van de Hoge Veluwe in een geografisch informatiesysteem (GIS): Handleiding en projectverslag* (Hoenderloo 2010).
- Breman, Gerrit en Piet Hofman, *De Hoge Veluwe in kaart gebracht*, Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe, Hoge Veluwereeks 6 (Wageningen en Valkenswaard 2009).
- Breman, G., *De Hoge Veluwe 1830-1930: Boeren in de marge* (eigen uitgave/scriptie, z.j.).
- Cultuurhistorische GIS-database van Het Nationale Park De Hoge Veluwe (Oscar Borsen, Joanneke Smalbraak en Dennis Worst, 2010).
- Cultuurhistorische Visie Het Nationale Park de Hoge Veluwe: aanbevelingen voor beleid* (Stichting het Nationale Park de Hoge Veluwe), (z.p. 2010).
- Derks, G.J.M. e.a. (Gelders Genootschap), *Cultuurhistorische Analyse: Het Nationale Park De Hoge Veluwe: Een aestetisch beeld van ons moderne Nederland'* (Arnhem 2007).
- Donkersloot-de Vrij, M., *Repertorium van Nederlandse kaartmakers* (Utrecht 2003), 61. Beschikbaar op: http://www.maphist.nl/Repertorium_van_Nederlandse_kaartmakers.pdf
- Elerie, Hans en Theo Spek red., *Van Jeruzalem tot Ezelakker: veldnamen als levend erfgoed in het Nationaal landschap Drentsche Aa* (Utrecht 2009).
- Haak, A.C. en P.B. Hofman, *Anton Kröller en De Hoge Veluwe 1909-1935: De geschiedenis van een bijzonder ondernemer*, Hoge-Veluwereeks 1 (Velp, 2003).
- Haak, A.C. en P.B. Hofman, *De Hoge Veluwe van 1935 tot 1950: Crisis, bezetting en wederopbouw*, Hoge-Veluwereeks 4 (Lochem 2006).
- Haak, Bram en Piet Hofman, *De Hoge Veluwe in de 19^e eeuw* (Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe) (Velp 1995).
- Haak, Bram, 'De Bunt', *de Schouw* 1992 (2), 45-49.
- Haak, Bram, 'Het Huis Clifford', *de Schouw* 1994 (2), 23-25.
- Haak, Bram, 'Toponymie op de Hoge Veluwe', *De Schouw* 2004 (4), 9-11.
- Hofman, P.B. en A.C. Haak, *De Hoge Veluwe van 1935 tot 1950: crisis, bezetting en wederopbouw* (Lochem 2006).
- Houkes, Annemarie, *Christelijke vaderlanders: godsdienst, burgerschap en de Nederlandse natie 1850-1900* (Amsterdam 2009).

Huisman, Johannes A., 'The Iron Man: Rise and Decline of a Dutch Watername', *Journal of The American Name Society* 1972 (20). Tegen betaling beschikbaar op:
<http://www.maneyonline.com/doi/abs/10.1179/nam.1972.20.3.166>

Jansen, A.J.M., J.H. Bouwman, J. Sevink, *Waterlandschap Hoge Veluwe: Visie op de natte gebieden in het Nationale Park de Hoge Veluwe*, Unie van Bosgroepen (Ede 2013). Beschikbaar op:
http://www.hogeveluwe.nl/files/Waterlandschap_Hoge_Veluwe.pdf

Kooi, C.M., 'De Fransche Berg', *Schouw*, 1993 (4), 22-26.

Kylstra, Aafke, Anke de Ridder en Willem van der Wulp, *Gebiedsvisie Militair Luchtvaartterrein Deelen* (HU, Erfgoed en Ruimte, 2012-2013).

Levensbeschrijving van J.H. Memelink (auteur onbekend, 1956)

Maes, Bert en Chris Rövekamp, 'Oude boskernen op de Veluwe, een nieuwe beheervisie gewenst', *De Levens Natuur*.

Meurer, Peter H., 'De jonge Nicolaes van Geelkercken', *Caert-thresoor : tijdschrift voor de historische kartografie in Nederland* 20 (2001) 2, 41-48.

Nooren, M.J., *Inventarisatie van de houtwallen in het Nationale Park de Hoge Veluwe*, (RIN-rapport 1986/7).

Nooren, M.J., *Over het verleden van de Hoge Veluwe* (Arnhem 1986) RIN-rapport 86/8.

Otten, D., *Veldnamen en oude boerderijnamen in de gemeente Apeldoorn* (Hilversum 2003). Beschikbaar op <http://books.google.nl/>

Otten, D., *Landschap en plaatsnamen van de Noordoost-Veluwe* (Kampen 1987).

Otten, D., *Landschap en plaatsnamen van de Veluwezoom* (Arnhem 1988).

Otten, D., *Landschap en plaatsnamen van de West-Veluwe* (Arnhem 1989).

Schönfeld, M., *Veldnamen in Nederland* (Amsterdam 1950).

Spanhaak, G., 'Willem Nab vertelt: herinneringen van de wildmeester van het St. Hubertgilde', *de Schouw* 1960 (3), 8-13.

Spek, Theo en Karel Gildemacher, 'Verleden, heden en toekomst van veldnamen in het Nationaal Landschap Drentsche Aa', (presentatie uit 2008), beschikbaar op: <http://www.naamkunde.net/wp-content/uploads/oudedocumenten/spek-gildemacher-25-januari-2008.pdf>

Trapman, Jan, 'Het Bosje van Staf', *De Schouw* 2002 (4), 8-11.

Van der Horst, Winnie, *Het rijke leven van Helene Kröller* (Ede 1998).

Van Rooy, Max, 'Een fascinerend bouwwerk' in: Wim Alings, *Ons nationale park de Hoge Veluwe* (z.p. 1975), 25-29.

Veerman, D., *Vliegveld Deelen, van last tot lust? De invloed die het vliegveld Deelen heeft gehad op de aanwezigheid van cultuurhistorische landschapselementen in de omgeving van Deelen* (Utrecht 2004).

Veldhorst, A.D.M., 'Uit de geschiedenis van Het Nationale Park 'De Hoge Veluwe', Boor en Spade (z.p.1965). Beschikbaar op: <http://edepot.wur.nl/110299>

Wigman, A.B., *De Hoge Veluwe: ons nationale park* (Wageningen 1957, derde druk).

Wigman, A.B., 'Bijdrage tot de toponymie van de Hoge Veluwe: voorlopige nomenclatuur van wegen, bossen, zand, water, heide enz.', *De Schouw*, 1968 (3), 8-12.

Wilhelm, Wim, 'De eerste 'Aalderinks' op de Hoge Veluwe', *De Schouw* 2005 (3), 15-17.

Wilhelm, Wim, 'Boerenhofstede het Dal', *De Schouw* 2001 (2), 3-5.

Interviews

Interview met oud-jachtopziener Jacques Planta, 27-2-2014. Transcript en audio-opname in bezit van Het Nationale Park De Hoge Veluwe.

Interview met oud-jachtopziener Jacques Planta, 6-3-2014. Transcript en audio-opname in bezit van Het Nationale Park De Hoge Veluwe.

Interview met oud-jachtopziener Jan Venema, 10-4-2014. Transcript en audio-opname in bezit van Het Nationale Park De Hoge Veluwe.

Korte interviews met Richard van der Vegte, Hans Koning, Hans Solleveld en Johan Wensink.

Websites

Gelders Archief www.geldersarchief.nl

Etymologisch woordenboek: <http://www.etymologiebank.nl/zoek>

Geïntegreerde Taalbank: <http://gtb.inl.nl/>

Databank Plantennamen in de Nederlandse Dialecten (PLAND) van het Meertens Instituut:

<http://www.meertens.knaw.nl/pland/>

Geologie van Nederland: <http://www.geologievannederland.nl/zwerfstenen/beschrijvingen/ijzeroer>

Beleef de Hoge Veluwe: www.beleefdehogeveluwe.nl